

“ESÂTÎRU’L-EVVELÎN” BAĞLAMINDA KISSA VE MİTOLOJİ İLİŞKİSİ

Dr. Ramazan BARMAN¹

ÖZET

Bu alışma mitolojinin mahiyetini ele alarak “esâtîru’l-evvelîn” ifadesi bağlamında vahiy, kıssa ve mitoloji ilişkisi üzerinde durmaktadır. Kur’an vahyini anlamak için vahyin nazil olduğu toplumun kültürel yapısını ve kutsal saydıkları inançları bilmek gerekmektedir. Kutsal, insan için önemli ve belirleyici bir değerdir. Vahiy, hakikati ifade eden kutsaldır. Mitoloji ise insan kökenli olup ait olduğu toplum ve medeniyetin duygu, düşünce, inanç ve dünya görüşüne ait, insanın kutsal olanla ilişkisine etki eden, kutsallaştırılmış hikâyelerden oluşmaktadır. Kadim toplumlarda mitolojik bilgi, bilimsel bilgi şeklindedir. Mitolojiyi yıkmak için gönderilen vahiy tarih boyunca mitolojinin etkilerine maruz kalmıştır. Mitoloji ehl-i kitabın mukaddes kitaplarına girmeye başarmıştır. Kur’an, ehli kitabın kutsal kitaplarındaki bu mitolojik unsurları tashih ederek doğru olan tarihsel vakıayı kıssalar şeklinde tarihsel gerçekliği ile haber vermektedir. Mitoloji, gerçekliği olmayan sahte, uydurma ve kutsal dışıdır. Hakikat olan vahiy ve mitoloji hep birbiri ile çatışma hâlinde olmuştur. İnsan, kendisini bu çatışmanın ortasında bulmuştur. İlk insan Hz. Âdem’den sonra birçok peygamber, tahrif ve mitoslaştırılan ilâhî vahyi, tashih için gönderilmiştir. Vahiy ve mitoloji hakikati ve olayları açıklama iddiası taşımaktadır. Mekke müşriklerinin “esâtîru’l-evvelîn” dedikleri mitolojidir. Mitoloji, profan ve pagan değer yargısı üretmektedir. Vahiy, ilahi hakikattir. Mitoslar kendisine inananlar olduğu müddetçe insanların hayatına ritüel ve seremoniler aracılığı ile girmiştir. Mitoloji ise beşerî kökeni ve içinde taşıdığı şirk unsurları ile batıldır. Mitolojik unsurlar, tefsire tarihsel bilgiler taşıyan İsrailiyyat şeklinde girmiştir. Vahyin nazil olduğu toplumlarda mitoloji, vahye karşı bir tarihsel bir delil olarak ileri sürülmüştür. Bugün Batı’da mitoloji kendisini “kutsal gelenek” olarak kabul ettirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, Mitoloji, Usture, Kıssa, Hurafe.

---

¹ Aile Bakanlığı, ORCID ID: 0000-0002-5835-881X, ramazanbarman@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received:16/06/2021–Kabul Tarihi/Accepted: 08/07/2021

THE RELATIONSHIP OF KISSA AND MYTHOLOGY IN THE CONTEXT OF “ESÂTÎRU'L-EVVELİN”

ABSTRACT

This study focuses on the relationship between revelation, parable and mythology in the context of the expression “esâtîru'l-evvelin” by considering the nature of mythology. In order to understand the revelation of the Qur'an, it is necessary to know the cultural structure of the society in which the revelation was revealed and the beliefs they consider sacred. Sacred is an important and decisive value for human beings. Revelation is sacred, expressing truth. Mythology, on the other hand, is of human origin and consists of sanctified stories belonging to the emotions, thoughts, beliefs and worldviews of the society and civilization to which it belongs, and which affect the relationship of man with the sacred. In ancient societies, motological knowledge is in the form of scientific knowledge. The revelation sent to destroy mythology has been exposed to the effects of mythology throughout history. Mythology has managed to enter the holy books of the people of the book. The Qur'an corrects these mythological elements in the holy books of the people of the book and informs the true historical event with its historical reality in the form of anecdotes. Mythology is false, fabricated and profane without reality. Revelation and mythology, which is the truth, have always been in conflict with each other. Man has found himself in the middle of this conflict. The first human after Adam, many prophets were sent to correct the divine revelation, which was distorted and mythologized. Revelation and mythology claim to explain truth and events. It is the mythology that the Meccan polytheists called “esâtîru'l-evvelin”. Mythology produces profane and pagan value judgments. Revelation is divine truth. As long as there were those who believed in the myths, they entered the lives of people through rituals and ceremonies. Mythology, on the other hand, is superstitious with its human origin and elements of polytheism it carries. Mythological elements entered the commentary in the form of Israel, which carries historical information. In societies where revelation was revealed, mythology was put forward as a historical evidence against revelation. Today, mythology has established itself as a “sacred tradition” in the West.

Keywords: Revelation, Mythology. Usture, Parable, Superstition.

GİRİŞ

İnsanlar, peygamberler vasıtasıyla kendilerine gönderilen ilahi vahye karşı koymak için çeşitli argümanlar ileri sürmüşlerdir. Bunlardan bir tanesi de mitolojidir. Önceki peygamberlerin ve toplumların yaşamları, Kur'an'da kıssa şeklinde teolojik bağlamıyla yer almaktadır. Kıssalardaki olgu ve olaylarda tahrif edilen hakikat ve hikmet, son vahiy Kur'an tarafından tashih edilerek vahiy konusu edilmiştir. Önceki vahiylerin müntesipleri, ilahi kaynaklı inançlarını tahrif edip kendi mitolojilerini kutsallaştırarak ilahi bir hüviyet vermişlerdir. Mitoloji, beşer akıl ve tasavvurunun ürünü olan kutsallaştırılmış açıklamalardır. Kur'an'da haber verilen kadim toplumların mucize talepleri mitsel imgeler taşımaktadır. Cahiliye toplumu, Hz. Muhammed (a.s.) gönderilen Kur'an'a karşı bir delil olması için de mitolojiye sarılmıştır.

Kadim toplumların hayatındaki olgu ve hadiselerin kendi hakikat ve hikmet bağlamından koparılarak gelenekselleşmesi ve sonra ritüelleşmesi sonucu, mitolojileştiğini söylemek mümkündür. Kültür ve gelenekler de mitoloji gibi ritüelleşirse zamanla bunlar da kutsallaştırılmaktadır. Mitoslaşma ve hurafeleşme en çok dini inanç ve akide alanında kendini göstermektedir. Vahyin mitolojileşmesi ve mitolojinin kutsallaştırılması, toplumsal hayatta hala devam eden bir süreçtir. Toplumların sahip olduğu kültür, etkin, değişken canlılığını nasıl sürdürüyorsa, mitolojik etkiler de inanç ve ritüellerde varlığını göstererek hayatini devam ettirebilmektedir.

Kur'an, tarihte belli bir zaman ve mekânda yaşayan Mekke cahiliye toplumuna nazil olmuştur. Cahiliye toplumunda Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a karşı birçok iddia ileri sürülmüştür. İlahi hitabı anlamak için cahiliye toplumunun kutsal saydıkları inançların ve bu inanç değerlerin beslendikleri kaynakların, mitolojik olup olmadığının incelenmesini gerektirmektedir. Çünkü Kur'an, bu batıl iddia, inanç ve değerlerden bahsetmektedir. Vahye karşı öne sürülen iddialardan bir tanesi de Kur'an'da ayrıntıları ile anlatılan kıssaların, önceki toplumlara ait efsane ve mitoloji belirtilen "esâtîru'l-evvelîn" ifadesidir. Bu mitoloji iddiasının kültürel ve inanç temellerinin incelenmesi çalışmamızın kapsamı ve sınırlarını teşkil etmektedir.

İnsanın ve evrenin yaratılışı, insanlığın erken dönemlerindeki olaylar, insanın geleceği, ölüm ve ölüm sonrası, metafizik hayat, insanın açıklamaya, anlamaya çalıştığı konulardır. Mitoslar da evrenin ve ilk insanın nasıl yaratıldığını, tarihin erken dönemlerinde vuku bulan büyük olayların nasıl meydana geldiğini açıklayan söylence ve hikayelerden oluşmaktadır.

Kültür ve uygarlıklar, milli kimliklerini kendi tarihlerinde yer alan mitolojilerle oluşturabilmektedir. Hakikat herkesin uzanabileceği yerde olmasına rağmen yaygın, sevimli ve ilginç olması hasebiyle mitolojiler, ilahi vahyin önüne geçmiştir. Bu durum vahiy ve mitoloji etkileşimi sorununu meydana getirmektedir. Mitoloji, tarih dışı gerçekliği ile vahiy etkisizleştirme, tahrif etme, beşerî düzeye indirgeme işlevi üstlenmektedir. Öyle ki mitolojilerdeki vakıalar, vahiy kaynaklı olmasına rağmen farklı versiyonları ile vahye rakip bir rol üstlenmiş, ehl-i kitabın semavi kitaplarına sızarak tahrif etmeyi başarmıştır. Bu durum son vahiy Kur'an tashih edilerek açıklığa kavuşturulmuştur.

Mitos, insan bilincindeki beşerî formlardan oluşmaktadır. Mitoloji, kutsal hikâyelerle vahyin benzeri bir işlevi üstlenmek iddiasındadır. Çünkü mitoslar insan davranışı için model olma ve bu yöntemle yaşama anlam ve değer kazandırma amacı taşımaktadır. (Eliade, 2001, s. 11)

Kur'an vahyinin nazil olduğu toplumda “esâtîru'l-evvelîn” “öncekilerin efsaneleri” denilerek vahye karşı çıkmıştır. Batı'da mitoslar vahiy gibi kutsal kabul edilmektedir. İnsanların varlığa ve tarihe bakışlarında mitoslar egemen olunca dinî anlayışları da mitolojileşmiştir. Yaşadığımız çağın inançlarında mitoslar, vahiyden daha etkin bir rol almıştır. Çünkü mitoloji Kur'an ve Kur'an'dan önceki ilahi vahiyler hakkında arkeolojik algılar oluşturmaktadır.

Kur'an'da mitolojik bir unsur ve muhteva bulunmamaktadır. Kur'an, vahiy kaynaklı mukaddes bir kitap olması hasebiyle bizzat hakikatin kendisi vasfına sahiptir. Çünkü vahiy, aşkın ve müteal olan yüce Allah'ın kelâmıdır. Bu hususta Yüce Allah bir âyette şöyle buyurmaktadır: “*Elbette, kendisinde şüphe bulunmayan bu Kur'an, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.*” (Şuara, 26/192) Başka bir âyette ise “*Batıl, Kur'an'a önünden de ardından da gelemes.*” (Fussilet 41/42) buyurularak Kur'an'ın ilahi olduğu belirtilmiştir.

Cahiliye şirk kültüründe inanç tasavvurları karışık ve kirlidir. Cahiliye kültürel yapısı ilahi hakikatlerin indirgemeci ve mitolojik bir zihin yapısıyla algılandığını göstermektedir. Bu algılama şekli, vahyin yerini alarak tarihin mitolojileşerek dinleşmesi, ilahi vahye dayalı İslâm'ın mitolojileşmesi sorununa dönüşebilmektedir. Çalışmamızda kıssa ve mitolojinin mahiyetini, işlevini sonra etkileşim sorununu ele alacağız. Kıssaların tahrif edilerek mitolojileşmesi ve mitolojinin kutsal öykü anlatımının kıssanın yerini alması sorununa değineceğiz. Araştırmamız vahiy ve mitoloji etkileşimini, kutsallaştırılan veya mitoslaşan olgular, metin ve doküman tahlili yapılarak nitel ve eleştirel yöntemle ele alınarak mitolojileştirilen inanç ve olgular ilgili ayetler bağlamında analizi yapılacaktır. Çalışmamızda kıssa ve mitoloji ilişkisi ile ilgili kavramların mahiyeti ve mitolojik özellik kazanan bazı inanç ve olgu örnekleri ile sınırlı tutulacaktır.

Mitoloji ve mitoloji bilim dalı, özellikle kadim Grek kültüründe yer almış, kökleri tarih öncesi zamanlara kadar uzanabilmektedir. Kur'an'da “esatîru'l-evvelîn” şeklinde yer almasına rağmen bu alanda yapılan çalışmalar oldukça az sayıdadır. Mitoloji, tefsir alanında daha çok İsrailiyyat şeklinde kendini göstermiştir. Önceki peygamberlerin müntesiplerinin eliyle tahrif edilen vahiy, Yahudilik ve Hristiyanlık şeklini almıştır. Batıda, Kitab-ı Mukaddes, Rudolf Bultman'ın tarihsel tenkitçi yöntemi ile mitolojiden arındırılmaya çalışılmaktadır. Yahudilik ve Hristiyanlıktan İslam kaynaklarına geçen bilgileri ifade etmek için İsrailiyyat ve Nasraniyyat kavramları kullanılmaktadır. Terim olarak İsrailiyyat, Yahudilik ve Hıristiyanlığa ait efsane, kıssa olay ve mitolojik bilgiler anlamındadır. İsrailiyyata ait bilgiler, müstakil olarak değil daha çok İslam tefsir kaynaklarına olgu ve olayların görselleştirilmiş açıklamaları şeklinde sızmıştır.

Mitoloji ve mitoloji bilimi kökleri antik çağlara dayanmasına rağmen mitoloji ve din ilişkisi alanında inceleme ve araştırmalar yeni sayılır. Din ve mitoloji alanında M. Evkuran yüksek lisans, Sadık Kılıç, Sehmuş Demir, Şinasi Gündüz, Mustafa Öztürk kitap olarak, Hatice K. Arpaguş, Ali Albayrak, makale şeklinde inanç ve akide alanındaki mitolojik unsurlar ile kıssa ve mitoloji bağlamında ele alınmıştır.

Çalışmamız “esatiru’l-evvelin” bağlamında kıssa ve mitoloji başlığı altında kıssaların mitolojileşmesi ve mitolojinin kıssa ve vahye etkisi ile kutsallaşması meselesini ele almasıyla dinin mitolojileşmesi, mitolojinin dinleşmesi ve inanca etkisini irdelemesi ile önceki çalışmalardan ayrılmaktadır.

1. TANIMLAR

Mitoloji konusu ile ilgili kelime ve kavramlar, kültürlere göre farklı tanımları ve tarifleri yapılabilmektedir. Ancak her kültürün tanımı farklı bir perspektifi yansıttığı dikkate alınmalıdır.

1.1. Mitoloji

İnsan, kendisini kuşatan, üzerinde yaşadığı varlık evreninde hayatını sürdürebilmesi ve anlamlı bir dünya kurması için değer üretmesi gerekmektedir. İnsan yeryüzünde Allah’a öykünen bir varlıktır.

İnsan, içinde bulunduğu evreni açıklamak, yaşadığı toplumla uyumlu olmak ve yeni değerler sistemine karşı koyma gücüne sahip olarak kendisinin ürettiği mitoslarla kuşatılmış, rasyonel olmayan tasavvurla mitolojik bir dünya oluşturabilmektedir. İnsanın kendi ürettiği değerler sistemi ile ilahi vahyin belirlediği değerler sistemi çatışınca içinde bulunduğu toplumun kültür ve değerleriyle kendini güçlü kılan, kendi ürettiği ve kutsallık atfettiği mitoslara yönelmektedir. Mitoloji, kutsala öykünen anlatılar içermesi nedeniyle profan değer yargıları üretmektedir. Mitoslar, tarihin inşasındaki Allah ve insan/peygamber rolünü olağanüstü kahramanlara yüklemektedir. Kutsal ve ilahi olanı profan bir anlayışla beşerileştirmekte ve ilahi olanı, insan tasavvuruna açık hâle getirip dine yeni kutsallaştırılmış değerler katabilmektedir. İlahi kutsal alan, tevhide dayanan düzen mükemmel iken profan alan insana ait işler olup değişken ve kaotiktir.

Mitoloji terimi Arapça “ustur” aslı esası olmayan, efsane anlamında olup tarihsel bir gerçekliğe sahip olmayan hayali öykülerdir. Mitoloji teriminin karşılığı tarihsel bir gerçekliğe sahip kıssa olan değıl “usture”dir. Teolojik ifade ile mitoloji (usture) batılı, kıssa ise hakikati ifade etmektedir. Mitosların kaynağı tarihsel olaylardır. Ama mitoloji bu olayları efsaneleştirip kutsallaştırarak hikâyeye dönüştürmektedir. Mitoslar emredici olmayan örnek modeller sunmaktadır. Kaynağı ilahi olan kıssalar ise dinamik, canlı, gerçekçi, bir zaman ve mekânda meydana gelmiş olaylardan, örnek kesitler anlatarak, toplum için model, insan için ahlakî kişilik inşa etmektedir. (Albayrak, 2017, s. 955) Önceki toplumlar mitos ürettiği gibi modern toplumlar da daha önce üretilen mitoslarla yetinmeyerek yeni kutsal mitoslar üretebilmektedir. (Carr, 2001, s. 20-23) Her çağda her toplum kendi mitolojilerini yeniden ürettiği söylenebilir.

Kur'an'ın yaklaşık üçte ikisi, insanlığın önceki dönemlerinden, geçmiş toplumların serencamından bahsetmektedir. Bu nedenle toplumlar, kendilerinden önceki toplumların inançları ve tasavvurları ile tarihsel olarak yeniden inşa edilmektedir. Böylece insan kendi ürettiği mitosların tahakkümüne gönüllü olarak girmiş olmaktadır. Buna teolojik ifade ile kendi kurduğu mitosların kulu olduğunu söylemek mümkündür. Her medeniyet ve toplumun kendi tarihinden gelen mitosları bulunmaktadır. Bu mitoslar medeniyet ve toplum için inşa edici değerler üretmektedir. (Campbell, 1994, s. 14, 15)

Mitoslar, bir toplumun ortaklaşa paylaştıkları kutsallaştırılmış değerleri taşımaktadır. Bu kutsallaştırma, insan bilincindeki değişen formlara göre şekillenmektedir. Mitos, değer ve simgelerin toplandığı otoriter bir merciidir.

Mitolojik açıklamalar, ilahi vahiyle peygamberlere gelen bilgi ve haberler ile çatışma hâlinedir. (Mardin, 1992, s. 96, 118) Mitoslar insan için üretilmiş kutsal inanç modelleri sunmaktadır. Bu nedenle mitosların kutsal bir öykü olduğu ifade edilmiştir. (Eliade, 2001, s. 15) Bazı bilginlere göre mitoslar, dinî geleneklerin şekil değiştirmiş halidir. (Can, 1994, s. 2) Mitoloji 19. yüzyılda önce pozitivist düşünce etkisi ile Eski Yunan, Eski Roma ve antik çağların geleneklerini, efsanelerini, metafizik varlıklara ilişkin açıklamalar için kullanılmış, (Gündüz, 2009: s. 15) daha sonra kutsal hikâyelerle sıradan hikâyeleri, tarihsel ve bilimsel incelenip ayırt edilmesi amacıyla, bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır. Bunun için öncelikle mitolojinin mahiyetinin ve işlevinin ne olduğu incelenmesi gerekmektedir.

Mitoloji bilimi dört kola ayrılmaktadır: 1. Teogoni Tanrıların nasıl oluştuklarını, 2. Kozmogoni evrenin nasıl oluştuğunu, 3. Eskatoloji insanın ve evrenin geleceğini, 4. Mitoloji, İlk Çağ insanların bilimsellik öncesi düşsel ve varsayıma dayalı açıklamalarını konu edinip incelemektedir. Mitoloji başta sadece klasik antik çağın inançlarını isimlendirmek için kullanılırken daha sonra bütün inançları kapsamıştır. (Hançerlioğlu, 1985, s. 167)

Mit teriminin kökeni Yunancadır. Eski Yunancada söz kavramı için mythos, ephos, logos şeklinde üç kelime kullanılmıştır. Mit bir toplumda kabul edilmiş olağanüstü açıklamalar taşıyan geleneklerin, tabii ve doğal olayların, toplumsal yaşantı biçimlerinin gerçekliği olmayan bir mekan ve tarihe isnat edilerek daha geniş biçimde, yeniden üretilmiş söylenceler şeklinde tanımı yapılmaktadır. Tarihçi Herodot mythosa tarihsel değeri olmayan, güvenilir bir söylenti, gerçeklerle ilişkisi olmayan, uydurma masal demiştir. Ephos ise, vezinli bir ölçüye göre süslü bir şekilde söylenmiş sözdür. Ephos, insana ilahî bir armağan olup destan, ezgi, şiir anlamına gelmektedir. Logos ise (el-aklu'l- kevnî, evrensel akıl) hakikatin insan sözüyle ifade edilmesidir. Logos insanda düşünce, doğada kanun olarak yasal düzeni yansıtır. Logos, bilgi ve bilim için kullanılmaktadır. (Erhat, 1996, s. 1)

Logos, evrenin hayatı, yasa, evrende hâkim olan düzeni mitoloji ve efsanelerden arınmış olarak açıklamak için tabiattaki olayların ebedi devimine hâkim olan “küllî yasa”dır. Hak din, evrende geçerli olan küllî yasa yani evrensel akıl ile uyumludur. (Cabiri, 1997, s. 22) Mitoloji ise fiziksel olan ilahi yasalar üstü olup metafizik mahiyettedir.

Efsane ve mitoloji yazarı Bratton (1896-1970), mitolojiyi “kadim insanın bilimsel bilgisi” olarak tanımlamıştır. (Fiske, 2007, 30-40) Mit, doğal bir olgunun bir zekâ ve toplumsal akıl tarafından açıklanmasıdır. Mit, açıklayıcı bilgi taşıyan, bir sembol ya da arkaik dönem’deki ilkel bir bilim şekli olup, yaşandığı zamana ait pratik malumat içermektedir. Bilgi çağındaki bilimsel kuram ile yapılan, tarih öncesi insanlar tarafından mitoloji ile yapılmıştır. (Fiske, 2007, s. 30-40) Mitoslar, aşırı olana, geçmişe, geleceğe ve şimdi yaşanmakta olanla ilgilidir. Mitoloji ile birey toplumdaki ritüelleri ve inanç geleneklerini doğru kabul etme, kültürel, düşünsel ve siyasal yapıları sürdürme ve arzuları doğrultusunda kurgulanan genel kabul gören kanaatlerini koruyabilmektedir. (Gündüz, 1998, s. 20-29)

Yunanlılar genellikle evrenle ve bir bütün olarak tabiatla ilişki kurmuşlar, sürekli onu tanımaya, tabiat olaylarını çözmeye çalışmışlardır. Bunu sosyal ve kültürel hayatlarından çıkardıkları bilgilere göre yapmışlardır. Bundan hareketle hayatı ve düzeni, evrene ve tabiata isnat etmişler, yerli yöneticilerin nüfuz bölgelerini paylaştıkları gibi tabiatı da çeşitli Tanrılar arasında taksim etmişlerdir. Bu durum Eski Yunan toplumunda, tabiatın mitolojik yönden açıklamasını ifade etmektedir.(Cabiri, 1997, s. 29)

Mit, söylenen veya duyulan hayal ürünü, uydurulmuş sözlerden meydana gelmektedir. Masal, efsane, söylence anlamına gelen “mythos” kelimesinden türemiştir. Mythos, bilgi değeri ve hakikati ifade açısından güvenli bilgi kaynağı değildir. Çünkü insanlar kültürlerini oluştururken gördüklerini, duyduklarını anlatırken yalanlarla abartı ile süslemişlerdir. Mit, dinî yaşantıyı içine alarak inanç ve akide alanını da kapsamaktadır. (Hancerlioğlu, 1985, 4/166) İdealist düşünür Friedrich Schelling’e göre mitoloji, toplumun ürünüdür, birkaç kişi tarafından değil, kolektif bir biçimde oluşturulmuştur. İnsanın iradesini aşan her şeyin yüceltilmesi ve ilahlaştırılması sonucu ortaya çıkmaktadır. (Kılıç, 1993, s. 61, 62) Birçok mitosun konusu ilahi vahiylerde geçen kıssalarda yer almaktadır. Ancak vahyin tahrif edilmesi süreciyle kıssalar da amacı ve ayrıntıları unutulmuş tahrife uğramış hakikat içermeyen efsanelere dönüşmüştür. Bu da mitosların kaynağının vahiy olduğunu göstermektedir. Mitoslar böylece zamansız ve mekansız bir tarihten kutsal gelenek şeklinde yeryüzüne gelerek, kutsal bir öykü olarak insana kendini kabul ettirmeye çalışmaktadır. (Campbell, 1992, s. 29, 32, 430)

Mitoslar, tarihin erken dönemlerinde çok tanrıcı, pagan ve putperest toplum geleneklerinden beslenerek daha sonraki çağların dinî ve tarihsel metinlerinde yer almıştır. Her kültürel ve dinî gelenek kendini merkeze alarak kendine göre bir gerçeklik ve hakikat algısı oluşturmaktadır. Her toplum kendi mitolojik gelenek ve tasavvurları ile kutsal metinleri anlamaya, yorumlamaya çalışmaktadır. İnsan, evrenin ve insanın ilk yaratılışını, insanlık tarihindeki büyük olayları, sahip olduğu gelenek ve mitolojik düşünce ve algılarla anlamaktadır. (Gündüz, 2009, s. 17-19)

Arkaik toplumların dinî yaşamında mistik işlevsel nitelik taşıyan ritüel, büyü, mitoslar, sihirbaz hekimler, şamanlar ve bilge kabul edilen yaşlı ustaların rolüyle önemli bir yer tutmaktadır. Bu sihirbazlar aşkın güce sahip olduğuna inanılan kahramanlar olarak kabul edilmektedir.

İlkel kabile toplum yaşantısında, tasavvur oluşturan inanç ve ritüeller içeren birçok efsane (kutsal gelenek) bulunmaktadır. (Eliade, 2001, s. 11, 25, Herve, 1973, s. 64-83)

Mitoslar antik çağlarda beşerî çabayla üretilmiş, günlük ayin ve törenleri anlatan toplumsal geleneklerinde kabul edilen, tabiatı ve tarihsel olayları açıklama, anlamlandırma işlevi görmektedir. (Tümer, Küçük, 1997, s. 52, 73) Arkaik toplumlar farklı anlama ve yorumlama biçimleri vardır. Mitolojik anlama, toplumun kendi dil ve kültürü içinde bütünleştiği, kendini ifade etme, anlama biçimi olarak dünya görüşüdür. Mitoloji, aydınlanma çağı ile modern aklın kabul etmediği veya artık bilimsel sayılamayan eski dünyaya ait düşüncelerden oluşan öykülerdir.

Mit, tarihsel olaylara dayanmaktadır. İnsanın tarih öncesine mitolojik bilgi hâkimdir. 19. yüzyıldan sonra pozitivizm ile birlikte bilgi rasyonelleşmiş, deneysel tecrübe gelişmiştir. Ama mitoslar hâlâ kültürel alanda varlıklarını sürmektedir. İnsanın zihinsel bilgi tecrübesini mitolojik çağ, metafizik çağ ve son dönem olarak pozitivist çağ olarak ayırmak mümkündür. (Gündüz, 2009, s. 16)

Mitoloji, bir uygarlığa veya toplumsal bir geleneğin inançlarını, ritüel uygulamalarını ya da tabiat olaylarını açıklamak için yaşanmış varsayılan, kutsal kabul edilen olayları aktarmaktadır. Mitler ile ritüeller arasında yakın bir ilişki vardır. Bir mitle bağlantılı olmayan hiçbir ayin yoktur. Arkaik çağlarda bilginin taşıyıcısı sayılan mitlerin, evreni denetlemeye, insanı tabiatüstünde etkin kılmaya, kutsala hâkim olma ve yönetme çabasıdır

Mit, geçmiş zamanların değersiz öykü ve masalları olan ölü ürünleri değildir. Tarihin içinden doğan hikâyelerin yeniden canlandırılmasıdır. Mit, ilkel insanın bir tür bilimsel dürtü ve bilgi merakını gidermiştir. İnsan zihnini meşgul eden bir konuda açıklamalar yaparak, insana motivasyon sağlamıştır. Yaşama etkin ve coşkulu bir şekilde destek vermektedir. Mitler insan tasavvurunda sürekli bulunan formlardır. Mit, temel sosyal özellikleri açıklayan kutsal gelenek olarak kabul görmüştür. (Malinowski, 1990, s. 72-131) Bu nedenle mitoloji, dinin insan zihninde beşerce anlaşılmasını, algılanmasını (antropoformizm) ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Tarihsel bir gerçekliğe sahip olmayan mitoslar, tarihin yeni anlamlarla yeniden şekillenmesi işlevi görmektedir. Böylece tarih kendi gerçekliğini kaybederek yaşanmamış bir efsaneye dönüşebilmektedir. Saussure'ün gösterge teorisine göre mit, kutsal anlatıları tahrif eden, onlara karşı duran bir mesajdır. (Cevizci, 2005, s. 205) Mitoloji, doğal olayların nedenini araştırmaya sevk eden merak ve içgüdülerden ortaya çıkmıştır. İnsanın kendisini, evren ve evrendeki olayların nasılımı, nedenini ve niçinini bilme ihtiyacı, modern toplumlarda olduğu gibi kadim toplumlarda da mevcuttur. Mitosların gerçekliğinden ziyade üstlendiği işler ve rollere dikkat çekilmektedir.

Mitoloji sevinç hüznün ve acı duyguları bir sistem içinde anlamlandırarak, kutsal bir sevinç, hüznün ve acıya dönüştürür. Acı, bir anlamı ile kutsallaştırıldığı zaman katlanılabilir bir duruma gelebilmektedir.

Diğer bir ifade ile acı kutsallaştırılınca katlanılabılır hâle gelebilmektedir. Mitoloji yardımıyla acı kutsallaştırılır ve kutsal bir nedenle açıklanabilir, katlanılabılır hâle gelmektedir. (Eliade, 1994, s. 100) Mitoloji ve hurafeler tarihsel bir zemine, zaman ve mekâna dayanmayan insan ve toplum tarafından kurgulanmış, tasarlanmış anlatılardır. Bu nedenle tarihsel bir model olmaktan uzaktır. Ancak birçok mitolojik hikâyenin kaynağının ilahi kaynaklı kıssalar olduğunu söylemek mümkündür. (Arpağuş, 2004, s. 195) Mitolojinin keyfiyeti açıklandıktan sonra Kur'an'da yer alan usture kavramının mahiyeti üzerinde duralım.

1.2. Usture

Kur'an'da, “*esâtîrû'l-evvelîn*” ifadesi, 9 defa geçmektedir. (En'am 6/25, Enfal 8/31, Nahl 16/24, Mü'minun 23/83, Furkan 25/5, Neml 27/68, Ahkaf 46/17, Kalem 68/15, Mutaffifin, 83/13) Bu ifade, müşriklerin vahiy karşısında durarak vahyi kabul etmeme, inkâr etmenin tarihsel kanıtı olarak ileri sürme bağlamında yer almaktadır. “*Esâtîrû'l-Evvelîn*” ifadesi bir yargı veya bir delil olarak Kur'an'daki bağlamlarında vahye dayalı, kutsal ilahi olan tarihi hakikatlerin, üstü örtülerek epistemolojik bir inanç algısına, efsaneye dönüştüğünü göstermektedir.

“Usture” Arapça bir kelime olup çoğul şekli “ustur, estar, sutûr, esatir” şeklinde gelmektedir. Sözlükte satr kelimesi yazı yazma, Türkçe'de kullanılan satır, düzeni ve tertibi olmayan sözler, doğru olmayan batıla benzeyen söz, filan kişinin süslenmiş sözleri, aslı olmayan yazılmış sözler anlamına gelmektedir. (İbni Manzur, 4/363, 364) Kur'an'ın nazil olduğu dönemde Arapların ustur/esatir kelimesini, sözlük anlamıyla bildiklerini, eskilerin anlattığı efsanelerden oluşan hikâyeler anlattıkları ve kendilerinin de doğru bulmadığı sözler için kullanıldığı bilinmektedir. “Ehadisu'l-Evvelin” ifadesine öncekilerin uydurdukları hadise, olay ve masal, anlamı verilmiştir. (Mâturîdî, 2007, 5/35) “*Esâtîrû'l-Evvelîn*” öncekilere ait yazılmış hikâyeler olduğu belirtilmiştir. (Razi, 1981, 12/188) Usture kelimesi, modern dönemde mitoloji anlamında kullanılmaktadır. (Demir, 2003, s. 119)

“*Esâtîrû'l-Evvelîn*” ifadesi ile Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmediği, kendisine okunsun diye sabah akşam yazdırıldığı iddia edilmiş, (Furkan, 25/5) nazil olanın vahiy değil önceki toplumlara ait uydurulmuş masal, efsane, mitoloji olduğu ileri sürülmüştür. (Esed. 1999, 1/328)

Esatir kelimesi Yunanca, Aramice ve Süryanice'de “tarih” anlamındaki historia veya storiadan Arapçalaşmıştır. İstar veya istarenin çoğul şekli olduğunu kabul edenler de bulunmaktadır. Bununla birlikte Cahiliye çağı şiirlerinde satr kelime kökünün kullanıldığı da belirtilmektedir. (Gölcük, 1995, 11/359, 360)

“Evvelîn” kelimesi ise önceki toplumlar, geçmiş milletler, anlamında kullanılmaktadır. Elmalılı, “*esâtîrû'l-evvelîn*” ifadesine öncekilerin yazdıkları sözler anlamını vermiştir. Frenkler “*esâtîr*” kelimesine “istubar” demişlerdir. “İstubar” bugün tarih diye tercüme edilmektedir. “*Esâtîrû'l-evvelîn*” ifadesin eskilerin tarihi veya tarih-i kadîm şeklinde açıklanmıştır. “*Esâtîr*” içinde birçok efsane barındırmaktadır.

“Esâtîr” kelimesi de Araplar tarafından hurufattan kinaye olarak kullanılmıştır. Kamusta ise da esâtîr kelimesi “nizamsız kelâm” düzensiz söz manasına geldiği belirtilmiştir. Usture kelimesi “hostoria” kelimesi ilgili olup tarih anlamında kullanıldığı, genel anlamıyla belli bir zamanı ifade etmeyip tarih öncesi zaman anlamını taşıdığını belirtmiştir. (Elmalılı, 1979, 3/1903, 1907)

Bu ifade ile tarihi kadim, önceki toplum ve milletlerin yazdıkları hurafe ve asılsız şeyler anlamı taşıdığı gibi asılsız, batıl, tarihsel gerçeklik değeri olmayan, akıl veya felsefe öncesi toplumlarda masal ve hurafeler olarak da yorumlanabilmesi mümkündür. Yeryüzündeki farklı kültür ve medeniyetlerin mitosları, insanlığın ortak bilincini, benzerliklerin olduğunu göstermektedir. (Campbell, 1995, s. 11, 13)

1.3. Tahrif, Hurafe

Tahrif kelimesi fiil olarak Kur’an’da geçmektedir. Hurafe kelimesi isim olarak Kur’an’da yer almamaktadır. Ancak inanç bağlamında değer koyma niteliği ile öne çıkmaktadır. Oysa inanç ve akide alanında değer belirleme sadece yüce Allah’a mahsustur. Hurafe akıl dışı ve yanlış bir inanma şeklidir. Tabiat yasaları hakkında bilimsel, felsefi tasavvur ve ilmi hakikatleri bilmemekten kaynaklı inanma şekillerini belirtmektedir. Mit hurafe ile eşdeğer kabul edilmiştir.

Harife, sözlükte akılı gitmek, akılı fesat oldu, bunamak, sapmak anlamındaki haref kelimesinden türemiş bir isimdir. Hurafe kelimesi akla, gerçeğe aykırı düşünce, sapıtıcı aldatıcı söz, “inhiraf” ise sapma, ayrılma anlamındadır. (İbni Manzur, t. y. 9/62)

Hurafe kelimesinin, usture (uydurulmuş söz hikâye, efsane) ile anlam yakınlığı bulunmaktadır. Ayrıca “ihtilak” yalan söz uydurmak, (Sad, 38/7) “tekavvül” ile uydurulmuş söz, (Tur 52/33, Hakka 69/44) “huluku’l-evvelîn” kadim kavimlerin geleneği (Şuara 26/137, bkz. Mevdûdî, 1991, 4/51) terkipleri de hurafeye yakın anlamlara sahiptir. Bu ifadeler Hz. Muhammed’in Kur’ân-ı Kerim’i uydurduğu bir kitap gözüyle bakan müşrikler tarafından iddia edilmiştir. Kur’an ise bu iddialara cevap vererek reddetmiştir. (Bkz. Fussilet 41/42, Furkan 25/5)

Tahrif kavramı, Hz. Musa ve İsrailoğullarına gönderilen peygamberler ile Hz. İsa’ya vahyedilen ilahi kutsal metinleri, müntesipleri tarafından kasıtlı olarak değiştirmeyi, çarpıtmayı ve yanlış yorumlamayı belirtmektedir. Kur’an’da tahrifle ilgili, leyy (dili eğip bükmek), tebdîl, kitmân (gizlemek) ve nisyan kelimeleri ile elleriyle kitap yazmak, Allah’ın âyetlerini menfaat karşılığı değiştirmek, şeklinde belirtilmektedir. (Bakara 2/174, Âl-i İmran 3/78) Kitab-ı Musa, Tevrat ve İncil’in tahrif edilmesi hakkındaki tartışmalar, Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili Kur’an’da yapılan açıklama ve eleştirilerle başlamıştır. (Tarakçı, 2010, 39/422) Kur’an’da önceki vahiy kitaplarının tahrif edildiği hakkında birçok âyet bulunmaktadır. Bu konudaki ayetleri tahrif, tashih ve tasdik şeklinde ayırmak mümkündür. Kur’an’da tahrif kelimesi ehl-i kitap hakkında, kendilerine gelen ilâhî kitaplardaki kelimelerin anlamları, cümledeki bağlamının çarpıtılması şeklinde dört yerde geçmektedir. (Bkz. Bakara 2/75, Nisâ, 4/46, Mâide 5/13, 41)

Tüm peygamberlere vahyedilen İslâm dinî, sahte kutsallık izafe edilen hurafe, mitos ve mitolojilerle mücadele etmek için gönderilmiştir. Olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan hurafe, mitos ve mitolojilerde, kutsallaştırılmış birçok unsur barındırmaktadır. Hurafe, mitoloji hayal ve tahrif, karıştığı vakıyı göstermektedir. Sahih iken bozulmaya uğramaktadır. Hurafede hayal ve tahrifat çıkarılırsa tarihi bir olaya delalet edebilir. Usture, tarih öncesi dönemlerde aşkın olayları açıklamak için üretilmiş iken, Hurafe ise daha çok bir zamansallığa tekabül etmektedir. (Şehbenderzade, 1326, s. 12-14)

1.4. Kıssa

Kıssalar, tarihin herhangi bir mekân ve zaman diliminde gerçekleşmiş, yaşanmış vakıya delalet etmektedir. Ütopik ve hayalî olmadığı gibi mübalağalı da değildir. Kur'an'ın kendisi mitolojik olmadığı gibi anlatılan kıssalar da mitolojik bir anlatı değildir. (Nasr, 2018, s. 151) Kıssalar, tarihte meydana gelmiş, insanların unuttuğu, gafil olduğu tarihi, ahlakî, insani, dinî bir değeri olan, bireysel veya toplumsal olay veya yaşantılardır. Kıssalar binlerce yıl önce vuku bulmuş, önceki peygamberlerin, toplumların yaşamlarındaki birçok yönden sonraki toplumlara örnek olacak ibretlik hadiseleri, bir tarihsel tecrübe olarak son peygamber Hz. Muhammed'e (sav.), Mekke cahiliye toplumuna ve sonraki çağlarda gelecek insan ve toplumlara haber vermektedir. Kıssalarla bir tarih ve hayat bilinci inşa etmek için insanlara ve toplumlara derin ibretlik bir tefekkür alanı, panorama şeklinde sunulmaktadır. (Bkz. Bakara, 2/44, 178, 179, 252, Al-i İmran 3/3, 44, 62, Nisa, 4/87, Maide, 5/27-32,42-50, A'raf, 7/85-87, Hud, 11/49, 84-88, İsrâ, 17/9, Kehf, 18/13, 35, Fatır, 35/31, Zümer, 29/ 2, 41, Casiye, 45/6) Kur'an'da "bi'l-hak" ifadesi 75 yerde geçmektedir. "Bi'l-hak" ifadesi söz konusu edilen meselenin ve kıssanın gerçekliğini teyit etmektedir. Hak kelimesi sözlükte "uygunluk, mutabakat, muvafık, uyumluluk, kapının kendisi için hazırlanmış sabit yere uygun gelmesi" gibi anlamlarda olup "kavl" ile birlikte kullanıldığında, yerinde gerçekleşmiş söz, gerektiği yerde gerektiği kadar, gerektiği zaman ortaya konulan davranış ve sözü ifade etmektedir. (İsfahanî, 2015, s. 274, 275)

Elmalılı, "bi'l-hak" ifadesini "efsaneler değil, zati vak'anın hakikatine celbi dikkat edilmiştir" diyerek olayın veya hadisenin bir efsane değil, vakıanın, olayın hakikatine, gerçekliğine dikkat çekildiğini belirtmiştir. (Elmalılı, 1979, 3/1653)

Kur'an, Hz. Zekeriyâ ve Meryem hakkında bahsederken, "*Bunlar sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindedir. İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kura çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin, onlar tartışırken de sen yanlarında değildin*" (Âl-i İmran, 3/44) âyeti ve Hz. Yusuf kıssasında zikredilen "*Bu olay, bizim sana vahyettiğimiz gaybî haberlerden biridir, üstelik sen, onlar tuzak kurmak amacıyla plan yapmak için bir araya geldiklerinde onların yanında da değildin.*" (Yusuf, 12/102) şeklinde haberdar etmesi Hz. Yusuf, Hz. Zekeriyâ-Hz. Meryem kıssasının tarihin belli bir zaman ve mekânda gerçekleştiğini göstermektedir.

Ayrıca Kur'an "Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur'an, uydurulabilecek bir söz değildir; fakat o, kendinden önceki vahiyleri tasdik eden, her şey için detaylı açıklama, iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir" (Yusuf, 12/111) âyetiyle de Kur'an'ın ve vahiyle bildirilen kıssaların uydurulmuş efsane ve mitoloji olmadığını açıklanmaktadır.

Kur'an kıssaları, tevhid akidesini, tarihsel gerçekliğiyle peygamberlerin, toplumların, insanların hayatından tarihsel kesitler ve sahneler hâlinde tecrübe edilen dinî bir hakikat olarak haber vermektedir. Kıssalar vahyin, tarihi delili ve şahitleridir. Tarihte bir gerçekliği, bir yaşanmışlığı olmayan bir dinin peygamberine inanıp destek vermenin, örnek alıp takip etmenin, verdiği haberlere güvenmenin anlamı olabilir mi?

Kur'an kıssaları, tarihteki vakıanın gerçekliğini, diğer bir ifade ile vahiy konusu edilen olgu ve olaylar nasıl gerçekleşmişse, vuku bulduğu şekliyle aktarmaktadır. Hayal ve mitolojik herhangi unsurun karışmadığı, ilahi kaynaklı olan Kur'an, muhataplarına tarihte gerçekleşen iman ve tevhid tecrübesini tarihsel ve sosyolojik verilerle birlikte haber verirken eğitim açısından da birey ve toplum için model olan dersler ve ibretler vermektedir.

Kıssalar, Kur'an vahyinin nazil olduğu dönemdeki birey ve topluma rehberlik ettiği gibi çağdaş Müslüman bireylere, toplumların ahlakî ve sosyal süreçlerine dikkat çekerek rehberlik etmektedir. (Bkz. Bakara, 2/259; Âl-i İmran, 3/59, 60,62; En'am, 6/34, 90; Tevbe, 9/70; Hud, 11/120; İbrahim, 14/45; Kehf, 18/59; Meryem; 19/9, 21; Enbiya, 21/91; Mü'minun, 23/44; Kasas, 28/3; Secde, 32/26; Sâd, 38/17; Zuhruf, 43/6, 8; Ahkaf, 46/35; Kâf, 50/36, 37, 39; Hakka, 69/12; Müzzemmil, 83/10) Bu hususta Yusuf suresi son âyette şöyle dikkat çekilmektedir. "Andolsun ki, bu elçilerin kıssalarında sağduyu/temiz akıl, kavrayış yeteneği gelişmiş insanlar için alınacak nice ibretler vardır." (Yusuf, 12/111)

Benzer bir âyette ise yüce Allah, Firavun ve ordusunun denizde boğulması hakkında şöyle buyurmaktadır: "Bize karşı öfkelenirici davranışlarını sürdürünce onlara hak ettikleri cezayı verdik ve hepsini suya gömdük. Onları, sonradan gelecek inkârcılara geçmiş bir ibret ve bir örnek kıldık." (Zuhruf 43/55, 56)

Ashab-ı Kehf kıssasının giriş kısmında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz sana onların başından geçen haberleri gerçeğe uygun olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar Rablerine inanmış gençlerdi, biz de onların doğru yolda yürüme bilincini arttırmış, yüreklerini (imanda) sabit kıldık." (Kehf 18/13, 14)

Kur'an, tarih içinde ismi zikredilmeyip unutilan fakat varlıkları hakkında rivayet haberleri bulunan kadim arkaik toplum ve kavimler hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu hususta "Bunlar sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindedir. İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kura çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; onlar tartışırken de sen yanlarında değildin." (Âl-i İmran, 3/44)

Başka bir âyette ise “(Ey peygamber) İşte bu anlatılanlar sana vahyettiğimiz ğayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin. Sabret, çünkü akıbet, sorumluluğun bilincinde olan, günahtan sakınanlarıdır.” (Hud 11/49, 100, ve diğer ayetler Yusuf, 12/102, İbrahim 14/9, Mü’min 40/78)

Mitolojik hikâyelerle vahyin bildirdiği kıssalar arasında konu benzerlikleri bulunmaktadır. Vahyin verdiği bilgi ve haberler uzun zaman süreçlerinden sonra tahrife uğraması nedeniyle kıssalara mitolojik öğeler karışabilmektedir. Bu nedenle mitoslar muhteva ve işlevsellik bakımından kıssalara benzeyebilmektedir. (Evkuran, 1997, s. 9)

Kıssalarda olaylar, sebep sonuç ilişkisi kurularak tarihin ilâhî bir yorumu şeklinde dinî, ahlakî, uhrevî, teolojik yargılarla aktarılmaktadır. Kıssalar, vahiy tarihi ve tevhid mücadelesi hakkında zengin bir dinî tecrübe barındırmaktadır. Kıssalar yaşandığı çağda zamanın ruhunu, ilâhî bir gözlemlerle, sonraki ümmetlere ibret ve hikmetler taşıyarak Kur’an vahyine konu olmuştur. Geçmiş ve geleceğini merak etmek, yaşadığı zamanı anlamak için çaba harcamak, insana özgü bir davranıştır. Kur’an, insanın bu ihtiyacını gidermek için yaratılıştan itibaren birçok kıssa vasıtasıyla bu bilgileri gerçekleştirdiği şekliyle hak ve hakikat olarak haber verip açıklamaktadır.

Kıssaların konumuz açısından en önemli özelliği efsanevi olmayıp tarihi gerçekliğe sahip olmasıdır. Hz. İbrahim kıssası ile Mezopotamya, Irak, Suriye, Güney Anadolu, Mısır, Hicaz bölgesi, Mekke’deki inanç ve ahlakî hayatları, sosyal ve ekonomik hayatı, Kâbe’nin yeniden inşası, Hz. İbrahim’in örnek kişiliği, Zemzem suyunun bulunması, Hz. Hacer’in Hz. İsmail’i büyütmesi konu edilmektedir. (Bakara, 2/258, En’am, 6/74-83, İbrahim, 14/35-41, Meryem, 19/41-51, Enbiya, 21/51-73, Şu’ârâ, 26/69-89, Saffat, 37/83-113) Hz. Adem (a.s.)’ın çocukları Habil ve Kabil ile Yusuf (a.s.) kıssasında başlıca kardeş kavgaları, özelde ise insanın haset ve kıskançlık duyguları, Ken’an diyarının sosyal ve ekonomik hayatı, Mısır’daki sosyal idari ve ekonomik hayat, dönemin yönetici Firavunların sosyal ve ahlakî hayatı, Hz. Yusuf Peygamber’in şahsiyeti ve kardeşleriyle yüzleşmesi hakkında bilgiler vermektedir. (Bkz. Yusuf Suresi) Musa (a.s.) hayatının konu edildiği âyetlerde Mısır’ın dinî inanç, ahlakî hayatı, sosyal ve ekonomik hayatı, toplumsal tabakalaşma, ilahlaşmış Kral Firavunlar, devrin politik hayatı, Hz. Musa’nın İsrailoğullarını özgürleştirme mücadelesi konu edilmektedir. (Konu hakkında bazı ayetler için bkz. Bakara, 2/47-74, A’raf, 7/103-155, Yunus, 10/75-93, Taha, 20/9-99, Şu’ârâ, 26/1-68, Kasas, 28/3-44, Mü’min, (Gafir), 40/23-54)

Yaratılışa dair ve insanın tarih öncesi hayatı, Kur’an tarafından açıklanmasaydı insanın ilgi ve merakı, hayalî, gerçekliği olmayan mitolojik bilgilerle giderilecekti. Oysa Kur’an tarafından açıklanmasına rağmen insan bu bilgileri, birer gerçeklik ve hakikat olarak değil, mitoloji şeklinde efsaneleştirerek anlama çabası içine girmiştir.

Tarih içinde kıssalar, insana, topluma, şimdi ve gelecek için yön belirleme ve bir pusula niteliği taşımaktadır. Kur’an, nazil olduğu çağdaki insanlara Hz. Âdem’den Hz. Muhammed (a.s.) kadar tarih boyunca peygamberlerin hayatlarından kesitlerle nübüvvet ve tevhid düşüncesinin yeni olmadığını açıklamıştır.

Ayrıca bununla ilgili Hz. Peygamber, “*Ben Resullerin ilki, geçmişte örneği, benzeri olmayan, yenilikler icat eden biri değilim. Benden önce de bu vahyi insanlığa ileten birçok Peygamberler gelmişti. Bana ve size ne yapılacağını da bilmiyorum.*” (Ahkaf, 46/9) buyurmuş ve kıssalarla tarihte olay ve hadiseleri zikrederek tarihsel bir meşruiyet zemininde ilâhî vahiy olan Kur’an’ı tebliğ ettiğini açıklamıştır. (Kılıç, 1994, s. 89)

Tarihte bir gerçeklik olarak yer alan, önceki toplumların hayatlarından kesitler sunan kıssaların, tarih felsefesi açısından, tarih ve toplumda geçerli olan ilâhî sosyal yasalar (insanlığın tarihinde birey ve toplumlarla ilgili tarihin ve toplumun akışında geçerli ve hâkim olan sosyal kanunlar) olan sünnetullah kavramı ile ilişkisi bulunmaktadır.

Kur’an kıssalarına, peygamberlerin, toplumların hayatlarına tarih felsefesi bakış açısıyla bakıldığında milletlerin, kavimlerin tarih sahnesine çıkışları, ayakta kalış ve çöküşü, bunlara etki eden maddi ve manevi ilâhî sosyal yasaları görmek mümkündür. Nassı anlama ve yorumlama çabası muhatap toplumun taşıdığı kimlikten, ayrı, bağımsız düşünülemez. Nassı anlama ve yorumlama, insanın, içinde yaşadığı toplumun zihniyle kültürlenmiş, bireysel gaye ve menfaati belirlemektedir.

İlahi hitabı anlama çabası olan yorumlama, nüzul çağındaki insanların kültürel anlama kapasitesi belirlemektedir. İlahi vahye mitolojik yaklaşım, nassı mitolojik yorumlama, nassa form ve biçim giydirmektedir. Öz ve sıcak anlama kavuşmak için yorumla şekillenen, anlama formların egemenliğinden sıyrılmak gerektirmektedir. (Alıcı, 2020, s. 21, 25) Önceki peygamberlerin tabileri (Yahudi ve Hristiyanlar), Kur’an’ın tarihsel haberleri ışığında, geçen asırlar boyunca, dinin mitolojileşmesi, mitolojinin dinleşmesi sürecini yaşadıkları, Kur’an’ın ilgili âyetler bağlamı ışığında görülmesi mümkündür. (Evkuran, 1997, s. 3, 4) Daha önce vahye muhatap olmuş, kendilerine peygamberler gönderilen ehl-i kitap toplumların vahyi mitolojileştirmeleri, acaba İslâm ümmeti için de söz konusu mudur sorusu üzerinde düşünmek gerekmektedir. Çünkü önceki toplumların da tabi olduğu ilâhî sosyal yasalar, Müslüman toplumlar için de geçerli değil midir sorusunu gündeme getirmektedir.

Kıssalara göre tarih, ütopyik, ölü bir zaman dilimi değildir. Tarih, içinde barındırdığı tüm yaşanmışlıklarla canlı ve diridir. Tarihin canlanması, insan için nerden geliyorum ve nereye gidiyorum soruları ile şimdiki zamana ibret ve hikmetlerle ışık tutmaktadır. Tarih ve kıssalar, Kur’an’a göre insan ve toplumlar için devasa bir tecrübe mahzeni gibidir. Tarih, insanın kendisini, içinde yaşadığı toplumu ve toplumun gidiş yönünü bilmesini sağlamaktadır. İnsanın içinde yaşadığı tarihsel zamanı, yeniden inşa azmi, heyecanı ve çuşkusunu da vermektedir. Kur’an, kıssalarla, Kur’an’ın nazil olduğu çağa ve sonra da inananların çağına yeniden canlanarak gelmektedir. Tarihi şekillendiren insan ve toplumların iradesidir. İnsanın tarih karşısındaki sorumluluğu işte bu iradesidir. Mitolojikleştirme ile Kur’an’ın tarihsel bir gerçeklik olarak bildirdiği, tarihin sahnelerini anlatan kıssalar, tarihin dışına itilmektedir. Böylece tarihin şimdiki zaman ile bağı kesilmiş ve vahyin buharlaşması sonucu etkisi azaltılmıştır. (Özçelik, 1993, s. 1).

2. MİTOLOJİK DÜŞÜNCE VE KÜLTÜREL MİRAS

Mitin ve mitolojik unsurların hâkim olduğu bilgi öncesi veya cahiliye toplumlarında, mucizeler, putperestlik, büyü, sihir, sihirden kurtulmak için rukye okumak, tılsım, falcılık, fal okları, kâhinlik, münecimlik, arrafılık, gibi irrasyonel düşünceler önemli bir yer tutmaktadır. Kehanetin Araplara Keldanilerden geçtiği bilinmektedir. Babil, Fenike, Mısır ve Arap ve diğer kadim toplumlar her şeye muktedir olduklarına inandıkları kâhinlere toplumsal hayatta önemli bir konum vermişlerdir. (Usta, 2015, s. 117, 118)

Vahyin gönderildiği toplumların peygamber ve antropomorfizm ilah tasavvurları, mitolojik özellikler taşımaktadır. Bu toplumların peygamber tasavvurları da mitolojik unsurlar taşımaktadır. Önceki kadim toplumlar peygamberlerinden sürekli mucize istemeleri bu tezimizi güçlendirmektedir. (Karaman, 2014, 3/521, 522)

Mekke, müşriklerinin bu iddiaları şu âyetlerde belirtilmektedir: *“Dediler ki, Sen bizim için yerden bir pınar fişkirtmadıkça sana asla inanmayacağız” (İsra, 17/90) “Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı, içlerinden de çağıl çağıl nehirler akıtmadıkça,” (İsra, 17/91) “Yahut -iddia ettiğin gibi- göğü üzerimize parça parça düşürmedikçe veya Allah’ı ve melekleri karşımıza getirmediğe,” (İsra, 17/92) “Veya altından bir evin olmalı; ya da göğe çıkmadıkça, Bize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece asla inanmayacağız.” “De ki, ben Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece bir beşer ve peygamberim.” (İsra, 17/93) “Dediler ki, ‘Bu nasıl peygamber, yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor. Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık görevi yapmalı değil miydi?’ (Furkan, 25/7) “Veya ona bir hazine verilmeliydi ya da zahmetsizce yiyip içtiği bir bahçesi olmalıydı.” “Bu zalimler (inananlara), ‘Siz sadece kendisine büyülenmiş bir adamın peşinden gidiyorsunuz dediler.” (Furkan, 25/8)*

Müşrikler, aslında vahye karşı çıkan alaycı istekleriyle Hz. Muhammed’in sıradan insanlardaki özellikleriyle peygamber olamayacağını ileri sürerken, kendisine inanabilmeleri için beşerî özellikler taşımayan, bir melek bulunması ve Resûlullah’ın tebliğ ve uyarıcılık görevini bu meleğin yapmasını veya yoksulluğun hüküm sürdüğü Mekke’de, kendilerinden farklı olarak Peygamberin krallar gibi bahçelere, altından evlere, hazinelere sahip olması gerektiğini iddia ediyorlardı. Bunlar olmadan peygamberlik davasında bulunmasının ancak büyülenmiş birinin saçmalıkları olduğunu ileri sürüyorlardı. (Karaman, 2014, 4/110) Müşriklerin bu talepleriyle peygamberlerin mitolojik bir kahraman gibi tasavvur edildiği görülmektedir.

İnsanları tevhide davet eden bu âyetler, insanların mitolojik peygamber tasavvuruna sahip olduğunu göstermektedir. Peygamberler, kendi yaşadıkları zaman dilimlerinde bu mitolojik algının önüne geçmek için çabalamışlardır. Ancak peygamberler, mitolojik dünyanın yarı-tanrıları gibi tasavvur edilmekten kendilerini kurtaramamışlardır. İnsanlar kendileri gibi yaşayan, çarşı ve pazarlarda dolaşan, insan bir peygamber yerine kendilerinden farklı mitolojik bir peygamber olmasını tercih etmişlerdir. Bu mitolojik peygamber tasavvuru, Yunan mitolojisindeki antropomorfist mitolojik Tanrı anlayışına benzemektedir.

Bir âyette, Hz. İsa (as.) ile ilgili şöyle buyurulmaktadır: “*Hani Allah, ‘Ey Meryem oğlu İsa, insanlara Allah’tan başka beni ve annemi, iki ilah edinip diye sen mi dedin?’ dediği zaman, (İsa) ‘(Asla) Sen yücesin. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben (böyle bir şey)söyleseydim elbette sen onu bilirdin.’*”(Maide, 5/116) Bu soruya cevap olarak Hz. İsa; “*(Ey Rabbim!) Ben onlara, senin emrettiklerini söyledim bundan başka onlara hiçbir şeyi söylemedim. (O da şuydu:) ‘Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah’a kulluk edinin. Onların içinde kaldığım sürece, ben onların üzerinde bir şahit idim. Benim (dünya) hayatıma son verip vefat ettirdiğinde (katına yükselttiğinde), üzerlerindeki gözetleyici sendin. Sen her şeyin üzerine şahit (her an hazır ve nazır) olansın.’*” (Maide, 5/117) Ayrıca Hz. İdris Peygamber’in, bizzat Kur’an’ın beyanı ile “*özü sözü doğru bir peygamber*” (Meryem, 19/56) olduğu, “*İsmail, İdris ve Zülkiyl gibi sabırlı, sıkıntılara göğüs geren insan gibi bir peygamber, salih kimseler*” (Enbiya, 21/85) olduğu bildirilmiştir. Zira peygamberler mitolojik gelenekte, kültürden, tarihten, dünyadan soyutlanarak ilahlar gibi tasavvur edilirken, vahiy kültüründe, Kur’an’da ise tarihin içinde, toplumla birlikte yaşayan, yaşantısı ile insanlara model örnek olan, insanlar gibi bir beşer olarak tanımlanmıştır. Bir âyette Hz. Peygamber ilâhî lisanla “*De ki: ‘Ben ancak sizin gibi bir beşerim. Bana sadece, sizin İlahınızın bir tek İlah olduğu vahyolunmaktadır.’*” (Fussilet, 41/6,7) şeklinde belirtilmiştir. Kur’an ve Sünnet, beşer bir peygamber anlayışı üzerinde ısrar etmiş olsa da Hz. Peygamber’in beşerî yönünün yok sayıldığı mitolojik bir peygamber anlayışının oluştuğunu söylemek mümkündür. (Bağcı, 2014, s. 244, 370)

Mekke cahiliye toplumunun melek inancı, meleklerin dişi olduğu ve Allah’ın kızları olduğu iddiaları da mitolojik bir inancın sonucudur. (Bkz.Nahl, 16/57; İsrâ, 17/40; Saffat, 37/149-157; Zuhuruf, 43/15-19; Necm, 53/21,22) Mekke toplumunun melek ve Allah inancı oldukça tutarsız ve mitolojiktir. Bir taraftan kızları süs içinde büyümeleri ve savaşmayı bilmedikleri için küçümsemeleri, meleklerin dişi olduğunu iddia ederek Allah’ın kızları olduğuna inanmaları, melek ve putlardan şefaath dilemeleri, kutsallaştırıp tapındıkları putlarına Allah’ın müennes isimleri olduğunu iddia ettikleri lat, menat, uzza isimleri vermeleri, Yüce Allah’ı antropomorfist bir inançla yeryüzünde bulunan insan krallara benzeterek O’na çocuk, yardımcı ve aracı kılarak beşeri unsurlar izafe etmişlerdir. (Şimşek, 2012, 5/84)

İsrailoğulları, Allah’ın herşeyin yaratıcısı olduğunu unutarak tarlalarını sabanla sürüp yüksek verim almaları sonucu ineği kutsallaştırıp mitolojik bir varlık olarak kabul etmişlerdir.(Arapça inek bakara demektir.) Bu sahte kutsallık inancının ortadan kaldırmak için Yüce Allah, İsrailoğullarından bir ineğin kesilmesini emretmiştir. (Bkz. Bakara, 2/67-73)

Kadim toplumlarda, Hz. Musa zamanında Samirili’nin tapınmak için buzağı yapması, da kutsallaştırılmış inek kültürünün devamı niteliğindedir. (Taha, 20/85-90) Hz. İsa’nın oğul ilah kabul edilmesi peygamber anlayışının mitolojik algı ile insan biçimci olduğunu söylemek mümkündür. Bu algı şekli epistemolojik, zihinsel bir engel olarak da görülebilir. Epistemolojik engel, kişinin içinde yaşadığı, dilini konuştuğu toplum ve kültüründen kaynaklanan ön yargıların oluşturduğu, ön kavrayışlar ile bağımsız anlamının güç olduğunu ifade eden bir kavramdır. (Güçlü, 2007, 5/583).

Bu nedenle kültürel epistemolojik engeller, mitolojik tasavvurlar Kur'an'ı bağımsız bir hakikat olarak anlamaya, idrak etmeye ve iman etmeye engeldir.

2.1. Eleştiri, Tartışma

Antropolojik din araştırmacılarına göre yeryüzünde inançları, efsaneleri, olmayan millet yoktur. Her toplumda birbirinden ayırt edilebilen maddi ve manevi diğer bir ifade ile örf, adet, din, inanç, büyü, efsane ve bilimsel alan bulunmaktadır. Allah, insan ve evren arasındaki ilişki, akıl/felsefe öncesi çağlarda mitolojik tasavvurla açıklanmıştır. Bilgi öncesi cahiliye toplumlarında efsaneler sadece kahramanlık öyküleri ile sınırlı kalmayarak ahlak, inanç ve manevi değerlerin de belirleyicisi olmuştur. Mitoloji, sosyal yaşam geleneklerinde her zaman insanın tasarrufu altında kalmış, her zaman insanın bilgisinden gelmiştir. Mitoloji, ilk insanlığın doğal bilgi sermayesinin bir parçasıdır.

İnananı olduğu müddetçe dinî yaşamda varlığını devam ettiren mitoloji, zihinsel bir tasavvur oluşturmaktadır. Hatta modern toplumlarda arkaik mitoslar güncel sürümleri ile yeniden üretilerek sahneye ve sinemaya aktarılabilir. Hattâ modern toplumlarda arkaik mitoslar güncel sürümleri ile yeniden üretilerek sahneye ve sinemaya aktarılabilir.

Mitler peygamberlerden sonra dinî inancın zayıflamasıyla vahiyle belirlenen inançların, akidelerin içine sızarak dinî bir hüviyet kazanabilmektedir. Vahiyle oluşturulan sahih inanç zamanla kutsal bir geleneğe dönüşebilmektedir. (Evkuran, 1997, s. 8) Bu hususta Kur'an insanların başlangıçta tek bir ümmet olduklarını ancak zamanla aralarında ihtilaflar çıktığını belirtmektedir. *“Bütün insanlar bir zamanlar tek bir topluluktur. Düşünce ve inanç ayrılıklarına düştükleri için, Allah müjdecisi ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi, insanların anlaşmazlığa düştükleri konularda, insanlar arasında karar versin diye o, peygamberlerle beraber, hakikat ortaya çıksın diye kitap indirdi.”* (Bakara, 2/213) Ancak insanlar arasındaki anlaşmazlık ve ihtilaflar peygamberlerin gelmesinden sonra da devam ettiğini tarih göstermiştir.

Milletler kimlik ve kişiliklerini, inançları ve efsaneleri ile inşa etmişlerdir. Şiiler, Kербela olaylarının yıl dönümlerinde Hz. Peygamber'in torunları Hasan ve Hüseyin'in katledilmesini, yeniden dramatize ederek yaşamaları, kendileri için bir dinanizm kaynağı olmuştur. İslâm tarihindeki bu trajik acı olay, mitolojik bir hüviyet kazandığını söylemek mümkündür. (Teber, 2008, s. 152)

Vahyin nazil olduğu toplumda, mitolojinin varlığı Yunan'da olduğu gibi belirgin olmamakla birlikte İbni İshak, İbni Hişam ve Vakidî tarafından nakledilen rivayetlere göre Nadr Bin Haris tarafından Hire ve Fars kültürüne ait putperest mitolojik temalı efsaneler çevre kültür havzalarından alındığı muhtemeldir. Bununla birlikte Arap cahiliye toplumunda mitolojik unsurlar olarak kabul edilen mucize, fal, büyü, sihirbazlık, put, uğursuzluk ve kutsallık atfetme feşitizmi yaygın olduğu görülmektedir. (Ateş, 2014, s. 390) Nadr Bin Haris tarafından Fars kaynaklı hikâye ve efsaneler, Arap kültürüne taşınmış, Hz. Peygamber'e gelen vahiy kaynaklı kıssalara alternatif olarak toplumda yayılmaya çalışılmıştır. (Aycan, 2006, 32/280)

Mitoloji ve efsanevi anlatılar, ilâhî vahiy karşısında tarih boyunca gerçeği tahrif ve çarpıtma boyutu ile işlev görmüştür. Kur'an'da insanların ilâhî vahye dayanan önceki toplumların, dinlerini tahrif ettiklerinden haber vermektedir. (Bkz. Bakara, 2/75) Mitolojiler insanın us ve düşünme gücü ile zenginleştirildiği için ilâhî olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak mitoloji köken itibarıyla kıssalara öykündüğü için "ilâhî öykü" olarak kabul edenler de olmuştur. (Eliada, 2001, s. 15) Mitosların amaç ve işlevleri, kıssaların amaç ve işlevleri ile karışarak, ilahi vahyin müntesiplerinin düşünce ve yaşantılarına etki etmesi ve ritüel hâline gelmesi mümkündür.

Burada kıssaların mitolojiyi, mitlerin kıssaları etkilemesini tartışmak gerekmektedir. Kıssalar kaynak bakımından vahiy ürünüdür. Mitosların kökeni, kaynağı vahiyle bildirilen kıssalardır. Şöyle ki tarihsel olarak önce olaylar vuku bulmaktadır. Daha sonra da bu olay çevresinde oluşan haber ve bilgiler oluşmaktadır. Tarihsel olarak bir peygamberle gerçekleşen olaylar, sonraki peygamberlere kıssa olarak, ilâhî vahiyle haber verilmektedir. Vahyin bildirdiği kıssalar, insan düşü ile zenginleşerek, beşerî tahrifle mitoslaşabilmektedir. Kutsal bir hüviyete bürünen bu mitoslar, İsrailiyyat ve sahih olmayan, pagan bilgi şeklinde kıssaların açıklamalarında kullanılmasıyla, vahye etki ettiğini söylemek mümkündür. (Gündüz, 1998, s. 80-85) Ancak insan düşü ile oluşan mitosların, kıssaları oluşturduğu veya Sümer mitolojisinden etkilenerek oluşması mümkün değildir. Muharref Hristiyanlığın Kitab-ı Mukaddesteki yaratılış öykülerinin Sümer mitolojisinden esinlenerek, pagan dini figürlerle açıklanması, mitolojinin kıssaları tahrif ederek etki ettiğini göstermektedir. Kıssaların kaynağının Sümerler mitolojisi olduğu şeklindeki iddia, gerçeği ifade etmemektedir. (Çığ, 2005, s. 74)

Mit, bir toplumda kabul edilmiş geleneksel yaşam öykülerinin çoğu kez yeniden, daha geniş şekliyle ihtiyaç duyulan form ve biçimle üretilip anlatılmasıdır. Mit, yapısı gereği bu özelliği ile gerçeğe nüfuz ederek hakikati tahrif etme, bozma, parçalama işlevi görmektedir. Tahrif yönüyle mit, evrensel gerçekliği ve vahyi bozma, gücünü kırma, etkisizleştirme, buharlaştırma işlevi görmektedir. Mitolojinin, insanların mensup oldukları, varlığın ve tarihin gerçekliğini anlatan kıssaları tahrif ettikleri, Kur'an'da açıklanan bir konudur. Efsaneleştirilip mitolojik hâle getirilen kıssalar ise insanı efsunlaştırabilmektedir. İsrailiyyat, tabiin döneminden itibaren, tefsirde bir dolgu bilgi malzemesi olarak kullanılmıştır. Birçok mitolojik unsur, Kur'an kıssalarının açıklamalarında sanki olay yerindeymiş gibi aktarılmıştır. Bu yöntemle İslâm kültürüne mitoslar aktarılmış ve bu sayede birtakım İslâmleştirilmiş mitoslar ortaya çıkmıştır. İslâm kültürüne karışan mitolojik unsurları ayırmak için daha önce önerilen "İslâm Mitolojisi" yerine "ilmu'l esatiru'l-evvelin" ismiyle kavramsallaştırabilecek mitoloji bilimi daha tutarlı bir yaklaşım olarak görünmektedir. Çünkü İslâm ne bir mitolojidir ne de mitoloji üretmektedir. Bilakis Kur'an mitolojik unsurları bir gerçekçilik değil batıl bir söz olarak değerlendirmektedir. (Arslan, 2009,s.201)

Bunların bir örneği de "Hızır" mitosudur. Bu mitos, Kur'an'da ismi açıklanmayan ancak İslâmî gelenekte "Hızır" lakabıyla meşhur olmuştur. Bir bilge kul ile Hz. Musa'nın son derece ilginç yolculuklarından söz edildiği malum kıssada birçok rivayet ve yorumdan kurgulanarak üretilmiştir. (Öztürk, 2003, s. 248)

Kur'an'da, Hızır'la ilgili, “*Ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona nezdimizden ilim öğrettiğimiz bir kulumuz*” (Kehf, 18/65) şeklinde bahsedilmektedir. Bu kıssada Hızır, Hz. Musa ile (tarihi bilgilere göre mecmau’l-bahreyn denilen Süveyş körfezi ile Akabe körfezinin birleştiği yere) ilginç bir yolculuk yapan bilge kul bir kişidir. (Karaman, 2014, 3/571) Hz. Musa-Bilge Kul kıssası ile Yüce Allah, varlık âleminde gerçekleşen hadiselerin sadece duyularla algılanamayacağı ve duyularla algılanan şekilde olmadığını, insanın algı ve bilgisinin sadece görünen görsel (zahiri) kavramaya ancak yetebildiğini, hadiselerin gaybi boyutunu, ancak mutlak gayba vakıf olan yüce Allah tarafından bilinebileceği hususudur. Bununla birlikte bu kıssa ile gayb âlemine ait birtakım göstergeler yoluyla ipuçları verilmiştir. (Öztürk, 2003, s. 251)

Kıssaların mitolojileştirilmesi ile tarihteki olay ve şahıslar kutsallaştırılmaktadır. Bir olay veya kişi kutsallaştırılınca mutlaklık kazanan olaylar üzerinde düşünme, ibret alma, sebep sonuç ilişkisi kurma imkânı kalmamaktadır. Kişiler ise yüceltilerek dokunulmaz olmaktadır. Çünkü kutsallık kazanan olay kuşatılmaz, ibretler, dersler çıkarılamaz, kişiler ise kavranamaz, örnek alınamaz olmuştur.

“Bilge kul” kutsallaştırılarak hızır lakabıyla mitoslaştırılmıştır. Mitolojileştirilen kıssa, vahyin ilâhî gerçekliğini kaybetmiş, bir efsane kahramanına dönüştürülmüş, kıssanın vermek istediği mesaj buharlaştırılmıştır. Kökeni vahiy olan bu kıssadan sadece hızır efsanesi kalmıştır. Hz. Musa-Bilge Kul kıssası gibi birçok mitos ve mitolojik olayın kaynağının vahiy olduğu tezimizi teyit etmektedir.

Kur'an'da başka bir örnek şöyledir. Hz. İsa, lisan-ı ilâhî ile “*sen beni vefat ettirdikten sonra onların halini bilip gören sadece sensin.*” (Maide, 5/117) ve Hz. Muhammed (sav.) “*hateme en-nebiyyin*” (Ahzab, 33/40) nebilerin sonuncusu olduğu ve ondan sonra peygamber gelmeyeceği belirtilmesine rağmen, “nüzulü İsa” ile kavramsallaştırılarak Hz. İsa'nın yeryüzüne tekrar inişi mitolojileştirilmiştir. (Harman, Çelebi, 2000, 22/470, 473)

Mitolojik anlayış, vahyin karşısında bir tutum sergilemiştir. Yahudilik ve Hristiyanlık dinî mitolojinin etkisiyle birçok şirk unsuru ile muharref olmasıyla mitolojik bir hüviyet kazanmıştır. Örneğin şarap Hz. İsa'nın kanı, ekmek ise canı kabul edilmekte ve dinî ritüellerde bir seramoni şeklinde ekmek şaraba batırılarak yenilmektedir. (Eliade, 2005, s. 461, 462)

Hristiyanlıktan önce Yahudiler arasında, Yahudiliği kabul edip iman edenlerin yıkanması adet olmuştu. Yıkanan kişi bütün günahlarından temizlendiğine ve yeni bir hayat rengine kavuşacağına inanılırdı. Bu adet Hristiyanlar tarafından alınarak vaftiz adını almıştır. (Eliade, 2005, 236, 237) Sarımtırak boyalı suya batırma kutsama töreni ile dine yeni girenlerle birlikte günahlardan arınmak amacıyla bebeklere de uygulanmaya başlanmıştır. (Mevdûdî, 1/221) Ancak İslâm'daki gusül abdesti manevî kirlilik hâline kişinin su ile kendisini arındırmasıdır. (Maide, 5/6) Ritüelsiz olarak günlük hayatın akışında ve iman edip İslâm'a girişte gusül edilmesi gerekmektedir. (Şener, 1996, 14/84, Gürkan, 2012, 42/424)

Mitoloji pagan kültürü ürünüdür. Mitoloji ile beslenen pagan kültürü sahte kutsallıklar ve sahte ilahlar üretebilmektedir. Cahiliye kültüründe, kıssaların mitolojileştirilmesi ile ilâhî hakikatlerin karartılmaya ve gerçekliği bulandırılmaya çalışılmıştır. Kıssaların mitolojileşmesi ile tarihin akışı üzerinde ilâhî etki gözardı edilmekte ve teolojik tarih anlayışı yerine seküler tarih anlayışı ikame edilmektedir.(Shayegan, 2002 s. 14, 160)

Masal ve mitolojiler ne kadar edebi güzel söz kalıpları anlatılsa da Kur'an'daki kıssalar gibi gerçeği anlatmadığı için bilgi değeri olmayan hurafe ve batıl kabul edilmiştir. Mitoslar, Aydınlanma Çağı (17-18. asır) ile birlikte akla, düşünceye vurgu yapılması ve alegorik açıklamalarının yerini pozitif seküler düşünce almasıyla önemi azalmıştır. (Tezokur, 2007, s. 53)

Tarihçi Carr (ö. 1982) ise geçmiş tarihin geleceğe, geleceğin de geçmişe ışık tutup etki ettiğini belirtmiştir. Tarihten dersler çıkarıp ibret almak için geçmişin ışığında bugünü, bugünün ışığında geçmişi belirleyen hadiseleri, kişileri, zamanın ruhunda etkin olan değerleri, amaç ve hedefleri bilmeyi icap etmektedir. Çünkü tarihinin üstünde çalıştığı geçmiş, ölü bir geçmiş değildir. (Carr, 2011, s. 73, 167, 181)

Kur'an, tarihteki olayları ve kişileri kutsallaştırmamaktadır. Zira kutsal olan sadece Allah'tır. (Haşr, 59/23, Cuma 62/1) Kuddûs sözlükte temiz olmak anlamındaki k-d-s kökünden türemiş, mübalağa bildiren bir sıfat olup tertemiz, pak, kusurdan arınık demektir. Kuddûs ismi şerifi, esmai hüsnadan olup her türlü eksiklik ve kusurdan münezze olma manasındadır. El-Kuddûs ismi şerifi Yüce Allah'ı her türlü noksanlık ve ayıplardan tenzih etmek, yüceltmektir. Temiz, bereketli, mübarek anlamındadır. (Topaloğlu, 2002, 26/315) Yüce Allah Kuddûs (mukadess, kutsal münezze) 'tir. (Bkz. Haşr, 59/23, Cuma 62/1)

Vahyin nazil olduğu şehirler ve Kur'an'ın nazil olduğu zaman birimi olan Kadir Gecesi vahiy ile ilişkisi açıklanması nedeniyle Kur'an'da Tin suresinde mukaddes olarak belirtilerek kutsallık kazanmıştır. Bu nedenle Kur'an'ın nazil olduğu Kadir gecesi ve vahyin inişine şahit olmuş tin-incir şehri Kudûs, Hz. Musa'ya vahyin indiği yer olarak Tuva Vadisi ve Kur'an'ın nazil olduğu beledü'l-emin olarak Kur'an'da belirtilen Mekke ve Medine şehirleri haremî şerif ismiyle müsemma olmuş, mukaddes kutsal şehirlerdir.

Allah bütün kutsallıkların kaynağıdır. Kuddûs olan Yüce Allah, peygamberlere, kişilere ve kuruma kutsama yetkisi vermemiştir. Din adına oluşturulan sahte kutsallık alanları gibi kutsallaştırılma ile birçok istismar alanı meydana getirilmektedir. Sahte kutsal alanlar, kurum ve kişiler tarafından doldurulmaktadır. Zamanla bu kutsallıklar, akidenin konusu da olabilmektedir. Ancak mitoloji, kendisini kutsalla özdeşleştirerek vahyin karşısına sahte, sanal bir gerçeklik olarak konumlandırmaktadır.

İslâm peygamberlerine ve fedakârlık gösteren öncü kişilere olağanüstü sıfatlar verilerek kutsallaştırılması da bir tür efsaneleştirme yöntemi ile mitolojileştirme sayılabilir. Yahudiler Hz. Üzeyir Peygamber'e "Allah'ın oğlu" demeleriyle, erken Hristiyanlık ise Hz. İsa'yı "Allah'ın oğlu" kabul ederek (Tevbe, 9/30) mitolojik bir şahsiyet olarak anlamıştır.

Peygamberleri ve dinin ulu şahşiyetlerini mitolojileştirmek için önce kutsallaştırma yapılmaktadır. Bu kutsallaştırma çoğu zaman dinin kendi mensupları, cemaati, toplumu tarafından yapıldığı görülmektedir.

İslâm'ın ilk yıllarında efsaneleşme ile ilgili bir hadise bulunmaktadır. Konumuzla ilgili olması hasebiyle burada hatırlatmak gerekmektedir. Halid b. Velid, Hudeybiye Antlaşması'ndan Müslüman olmuş, Peygamberimiz döneminden beri komutanlık yapıyordu. Sâsani Devletini yenmede, Bizans İmparatorluğu'na diz çöktürmede önemli etkisi olmuştur. Hz. Ebu Bekir döneminde Ridde olaylarında ve sahte peygamberle mücadelede kayda değer ölçüde katkısı olmuştur. Halid b. Velid, çağının süper devletleri olan Bizans ve Sasani devletlerine karşı kahramanca savaşmış, birçok yeni fetihler yapmış, askeri seferlerin aranan efsanevi kahramanı olmuştur. Halid b. Velid'in bu üstün başarıları, onu halkın gözünde efsanevi bir kahraman yapmış ve insanüstü bazı sıfatların yüklenmesine neden olmuştur. Bu durum Halid b. Velid'in kendi akrabası olmasına rağmen Hz. Ömer'i endişelendirmiş ve görevden alınmasına neden olan başka sebeplerle birlikte temel sorun olmuştur.

Zafer ve fetihlerin İslâm erlerinin gayretiyle Yüce Allah'ın bahşetmesiyle olduğunu, galibiyet ve mağlubiyetin Allah'tan olduğu anlaşılması gerekmektedir. Zaferlerin Allah'ın yardım ve desteği ile değil de, Halid b. Velid'ten olduğuna olan inanç efsaneleştirme, kutsallaştırma ile oluşan dinî anlayış, Hz. Ömer'in, Halid b. Velid'i başkomutanlık görevinden alınmasının ana sebeplerinden birisi olmuştur. Halid b. Velid'in yerine Ebu Ubeyde b. Cerrah görevlendirilmiş, görevden alındıktan sonra Ebu Ubeyde komutasında Şam fetihlerine katılmıştır. (Taş, 2000, s. 46)

Hristiyanlar için yaratılış, ilk günah, Hz. İsa'nın çarmıhta kurban edilmesiyle günahların ödenmesi neyi anlatmakta ise insan için de mitos onu ifade etmektedir. (Malinowski, 1998, s. 102. 103) Eski ahit ve yeni ahitte mitolojinin girdiği genel kabul gören bir husustur. (Hooke, 200, s. 121-217) Bu mitolojik unsurlar İslâm kültür hayatına İsrailiyyat olarak girmeyi de başarabilmiştir. (Hatipoğlu-Bırışık, 2001, 23/195, 202, Arpaguş, 2004, s.196,197)

SONUÇ

İnsan, içinde yaşadığı dünyayı çözmek, anlamlandırmak, kendini konumlandırmak, varlığın kodlarını çözmek özellikle evrenin fiziksel teşekkülü için köken ve yaratılış mitoslarına başvurmuştur. Sahip oldukları işlevsellikleriyle güncelliğini koruyan kıssa ile mitoloji ortak bir alanda zemin bulmaktadır.

İnsan, yeryüzündeki varoluşunu, ilk baştan günümüze kadar fantastik masal ve öykülerle zihninde mitolojik insanüstü varlıkların maceraları ile canlandırmış ve bu kahramanlarla, kendini özdeşleştirerek kutsal ilâhî vahye karşı kendini güçlendirmiştir.

Mitoloji, ait olduğu toplum ve medeniyetin duygu, düşünce, inanç ve dünya görüşüne ait, insanın kutsal olanla ilişkisine etki eden, kutsallaştırılmış hikâyelerden oluşmaktadır. Mitoslara inananlar olduğu müddetçe sosyal ve dinî yaşantısındaki etkisi devam edecektir. Vahiy ve mitoloji çatışması her çağda olduğu gibi postmodern çağlarda da devam etmektedir. Çünkü mitoslar vahyi kontrol altına alarak etkisini insan zihninde, algısında, inancında sürdürmektedir. Mitolojik zihniyet yeni ürettiği mitoslarla etkili olmak için vahyi, peygamberleri ve ona tabi olanları bile mitolojikleştirebilmektedir. Mitolojiler antropomorfizmist muhtevasıyla ilâhî vahiydeki, ilah ve ulûhiyet anlayışına etki ederek İslâm'daki kutsal ulûhiyet anlayışını mücessem/insan biçimci hâle gelmesine zemin hazırlayabilmektedir.

Kıssa ve mitoslar kökenleri itibariyle birbirlerine karşıt, birbirini etkileyen olgulardır. Mitosların beslendikleri kaynaklar, İlahi vahiyle haber verilen kıssalardır. Kıssalar tarihsel gerçekliğe sahip, kaynağı ilâhî olan, ilâhî vahiy tarafından haber verilmektedir. Mitler ise kutsal anlam verilerek genel kabul gören, sembolik değeri olan, tarihsel hikâyelerden oluşmaktadır. Vahyin nüzulünden sonraki çağlarda Kıssaların açıklamalarında bu mitolojik bilgilerin (İsrailiyyat) yer alması mitlerin kıssaların anlaşılmasını olumsuz etkilediğini göstermektedir. Kıssa ve mitler toplumların yaşam ve kültür yapılanmasında, şekillenmesinde etkili olmuştur. Hz. Musa-Bilge Kul kıssasında, kendisine rahmet ve ilim verilen bilge kul, hızır efsanesi ile mitoslaştırıldığını söylemek mümkündür.

Vahyin indiriliş ve peygamberlerin gönderilme gayesi insan ve toplumları hidayet kavuşturmadır. Son vahiy Kur'an, kendisinden önceki ilâhî kitaplara musaddik ve müheymin olmasından dolayı insanlar tarafından yapılan tahrif ve tahripler tashih edilerek tasdik edilmiştir. İmana, inanca, akideye bir tasavvur ve ahlak olarak şekil ve biçim veren ilâhî mesaj, tarih ve kültür zeminindeki yaşamda insan akli ve iradesiyle deneyimlenebilmektedir. Vahyi tecrübe etme sürecinde insan kendisindeki ön yargı ve kültürel algıları ile vahyi anlayabilmektedir.

Kıssalar, tarih öncesi toplumların yaşam serüvenleri hakkında Yüce Allah'ın bildirdiği ilâhî hakikatlerdir. Kur'an Kıssaları, vahiyle bildirildiği için rüya ve mitoloji olmadığı, Kur'an'da yer alması nedeniyle vahiy eseri olan kıssaların delalet ettiği konular üzerinde düşünmek, dinî-teolojik açıdan dersler ve ibretler çıkarmak gerekmektedir. Kıssaları, tarihi gerçeklikten uzak sadece fonksiyonelliğinden bahsetmek doğru bir yaklaşım sayılmaz. Kıssalar mümtaz şahsiyetlerin, tarihsel bir zaman ve mekânda, tüm tarih boyunca kişi ve topluma örnek olan ahlakî davranışları haber vermektedir.

İlahi bir mesaj olan vahiylerin yanlış anlaşılması sonucu ilk insan Hz. Âdem'den sonra birçok peygamber, ilâhî mesajın tahrif ve mitoslaştırılması ile ilâhî bir müdahâle ihtiyacı için gönderilmiştir. Nitekim son peygamber Hz. Muhammed (as.) gönderilen Kur'an, mitoslaştırılan birçok olayı ayrıntıları ile kıssalar şeklinde haber vermiştir. Hz. Muhammed (a.s.) Peygamberin insanlara Yüce Allah'ı tanıtmaya ve hatırlatmaya görevi ile gönderilmesi ve her peygamberin aynı ilâhî mesajları insanlara anlatması, vahyin yanlış anlaşıldığını ve Allah, melek ve peygamberlerin mitoslaştırıldığını göstermektedir.

Mitoloji teriminin karşılığı tarihsel bir gerçekliğe sahip kıssa değil, tarihsel bir gerçekliği olmayan uydurma hikâye anlamındaki “usture”dir. Teolojik ifade ile mitoloji (usture) batılı, kıssa ise hakikati ifade etmektedir. Hurafe Kur’an’da yer almayan bir kavramdır. Hurafe ile usture (efsane, mitoloji) anlam yakınlığı bulunmakla birbirlerinden köken itibariyle ayrılmaktadır.

Kur’an vahyinin nazil olduğu toplumda da Hz. Muhammed (as.)’den benzeri ilâhî tabiat yasalarını (sünnetullah) aşan mucize talepleri olmuştur. Cahiliye toplumlarında, kıssalara, öncekilerin efsaneleri olduğu, bunun yeni bir şey olmadığı şeklindeki itiraz, Kur’an tarafından açıklanmaya gerek duyulması, mitolojinin toplumlar tarafından üretildiğini, tasavvur, düşünce ve kültürel hayatlarında mitolojik unsurların hâkim olduğunu göstermektedir.

İnsan, Yüce Allah’ın evrende kendisine sunduğu sınırsız nimet ve imkân karşısında, kendisinin oluşturduğu mitolojik dünyasında hayatına devam ederken, kendisini rahatsız eden Kur’an’a karşı çıkmak ve vahyin üstesinden gelmek için modern mitolojiler üretmeye devam edecektir.

Kutsal hikâyeler, menkıbeler, mistik anlatılar, dinî ritüellerimizin, ahlakî yaşantımızın, inançlarımızın ve davranışlarımızın içine sinip doldurduğu gibi yönelişlerimizi belirleyip idare ve kontrol ettiği gibi dinî etkinliklerin meşruiyet kaynağını da oluşturabilmektedir.

Ancak kutsal, mutlak gerçekleri açıklayan sadece ilâhî vahiy olan Kur’an’dır. Mitoloji ise sanal gerçekliği arttırılarak kutsallaştırılmış beşerî tasavvur, form, şekil, sembol ve kahramanlardan oluşmaktadır.

Çalışmamızda kıssa ve mitoloji ilişkisi “esâtîru’l-evvelîn” ifadesi bağlamında ele alınmıştır. Mitolojinin vahiy açısından değerlendirmesi yapılarak mitolojinin vahiy açısından işlev ve amaçları incelenmiştir. Mitolojik zihniyetin vahiy karşısında değer üreten bir dünya tasavvuru olduğu belirtilmiştir.

Bu teorik değerlendirme ile mitolojik düşüncenin vahye, Kur’an’a ve kıssalara yaklaşımı araştırılarak mitolojinin vahiy öğretilerine karşı bir tasavvur oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmamız mitoloji ve kıssa ilişkisi ile sınırlı olduğu için Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm’daki ritüeller incelenmesi ve müşahhas örnekler üzerinde ayrıntılı olarak durulmadı, bununla ilgili sadece birkaç örnek verildi.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, A. (2017). “Mitolojinin Dini Hayattaki Yeri ve Önemi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 10/54, 955.
- ALICI, M. (2020). “Posthermeneutica: Postmodern Din Bilimlerinde Hermenötik,” Akra Kültür Sanat Edebiyat Dergisi 8, 21, 25.
- ARPAGUŞ, H. K. (2004) “Geleneksel Dinî Kültür Kaynaklarının Değerlendirilmesi ‘Hurafe Kültürü ve Mitoloji’ (Mitoloji ve Geleneksel Kültür Kaynaklarımız)”, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Türkiye 1. Dinî Yayınlar Kongresi Tebliğler- Müzakereler 31 Ekim 02 Kasım 2003 /Ankara/633, 196,197.
- ARSLAN. M. (2009). “Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz. Muhammed (sav) Tasavvuru-Muhammediye Örneği,” Milel ve Nihal: inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi, 6,1, 201.
- ATEŞ, A. (2014). İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri, İstanbul: Beyan Yayınları.
- AYCAN, İ. (2006) Nadr b. Hâris, İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 32, s. 280). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- BAĞCI, H. M. (2014). Beşer Olarak Hz. Peygamber, Ankara: Ankara Okulu Yayınları. Bayat, F. (2005). Mitolojiye Giriş, Çorum: Karam Yayınları.
- BEKİR, T. (2002). Kuddûs, İslâm Ansiklopedisi, 44 c. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 26: 315.
- BRATTON, F. G. (1995). Yakın Doğu Mitolojisi, çev. Nejat Muallimoğlu, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları.
- CABİRİ, M. A. (1997). Arap-İslam Aklının Oluşumu Tekvînü’l- Akli’l Arabî, çev. İbrahim Akbaba, İstanbul: İz Yayıncılık.
- CAMPBELL, J. (1994). Yaratıcı Mitolojisi-Tanrının Maskeleri, çev. Kudret Emiroğlu, Ankara: İmge Kitabevi.
- CAMPBELL, J. (1992). Batı Mitolojisi- Tanrının Maskeleri, çev. Kudret Emiroğlu, Ankara: İmge Kitabevi.
- CAMPHELL, J. (1995). İlkel Mitoloji, çev. Kudret Emiroğlu, Ankara: İmge Kitabevi.
- CAN, Ş. (1994). Klasik Yunan Mitolojisi, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- CARR, E. H. (2011). Tarih Nedir, çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul: İletişim.
- CEVİZCİ, A. (2005). Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma.
- CHARLES, T. (2006). Modern Toplumsal Tahayyüller, çev. Hamide Koyukan, İstanbul: Metis.
- CİLACI, O. (2001). Dinler ve İnançlar Terminolojisi, Antalya: Damla Yayınevi.
- ÇİĞ, M. İ. (2005). Kur’an, İncil ve Tevrat’ın Sümer’deki Kökeni, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- DEMİR, Ş. (2003). Mitoloji, Kur’an Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik, İstanbul: Beyan.
- EFENDİOĞLU, M. (2004). “Halid b. Velid’e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine”, Hadis Tetkikleri Dergisi 2/1, 72.
- ELİADE, M. (1991). Kutsal ve Din Dışı, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Gece Yay. Eliade, M. (1994). Ebedi Dönüş Mitosu, çev. Ümit Altuğ, Ankara: İmge Kitabevi.
- ELİADE, M. (2001). Mitlerin Özellikleri, çev. Sema Rifat, İstanbul: Om Yayınları.
- ELİADE, M. (2005). Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi, çev. Mustafa Ünal, Konya: Serhat Kitabevi.
- ELMALILI, M. H. Yazır. (1979). Hak Dinî Kur’ân Dili, İstanbul: Eser Neşriyat.

- ERHAT, A. (1996). Mitoloji Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ESED, M. (1999). Kur'an Mesajı, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret.
- EVKURAN, M. (1997). Müslüman Kültürdeki Mitolojik Unsurlar, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FAYDA, M. (1997). Halid b. Velid, İslâm Ansiklopedisi, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 289-292.
- FISKE, J. (2007). Mitler ve Mitleri Yapanlar, çev. Şebnem Duran, İzmir: İlya Yayınları.
- GÖLÇÜK, Ş. (1995). Esatir. İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 11, s. 359-360). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- GÜÇLÜ, A. (2007). Epistemolojik Engel. Felsefe Ansiklopedisi. (cilt. 5, s. 583). Ankara: Ebabil.
- GÜNDÜZ, Ş. (1998). "Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10, 80-85.
- GÜNDÜZ, Ş. (1998). Mitoloji ile İnanç Arasında Ortadoğu Dinsel Gelenekleri Üzerine Yazılar, Samsun: Etüt Yayınları.
- GÜNDÜZ, Ş. (2009). "Kutsal Hakkında Konuşmak: Dinsel Söylemde Mitos", Milet ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji 1/1, 17-19.
- GÜRKAN, S. L. (2012). Vaftiz, İslâm Ansiklopedisi, (Cilt. 42, s. 424). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- HANCERLİOĞLU, O. (1985). Mit, Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar. (Cilt. 4, s. 166). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HARMAN, Ö. F., Çelebi, İ. (2000). Hz. İsa, İslâm Ansiklopedisi, (Cilt. 22, s. 470-473). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- HATİPOĞLU, İ., Birişik, A. (2001). İsrailiyat, İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 23, s. 195-202). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- HERVE, R. (1973) Dinler, çev. Osman Pazarlı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HOOKE, S. H. (2002). Ortadoğu Mitolojisi, çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi.
- ISFAHANİ, R. (2015). Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü, çev. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, İstanbul: Yarn.
- İBNİ MANZUR, E. Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, (t.y.). Esatir, Lisânü'l- Arap. (Cilt. 4, s. 363-364). Beyrut: Darus-Sadr.
- KARAMAN, H. vd. (2014). Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KILIÇ, S. (1993). Mitoloji, Kitabı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerîm, İzmir: Nil Yayınları. Kılıç, K. (1994). Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar, Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları.
- MALİNOWSKİ, B. (1990). Büyü Bilim ve Din, çev. Saadet Özkal, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- MALİNOWSKİ, B. (1998). İlkel Toplum, çev. Hüseyin Portakal, Ankara: Öteki Yayınevi.
- MARDİN, Ş. (1992). İdeoloji, İstanbul: İletişim.
- MÂTURÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. (2007). Te'vîlâtü'l-Kur'an, thk. Halil İbrahim Kaçar, 18 c. İstanbul: Daru'l Mizan.
- MEVDÛDÎ, Ebu'l Ala. (1991). Tefhimü'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri, çev. Ali Ünal, M. Han Kayani, İstanbul: İnsan.

- NASR, A. M. (2018). “Arap Edebiyatında Hikâye ve Kur’ân-ı Kerim’deki Kıssaların Müdafaası”, *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi*, çev. Abdulkerim Seber, 2, 151.
- ÖZÇELİK, İ. (1993). *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, Ankara: y.y.
- ÖZTÜRK, M. (2003). “Bilge Kul- Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 14-15, 248.
- ÖZTÜRK, M. (2004). “Kur’an, Kitab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Hâbil–Kabil Kıssası”, *ÇÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1,11.
- RAZİ, Ebû Abdullah Fahrüddin Muhammed b. Ömer. (1981). *Et-tefsîru’l-Kebîr (Mefâtihu’l-Ğayb)*. Beyrut: Daru’l Fikr.
- SHAYEGAN, D. (2002). *Yaralı Bilinç Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni*, çev. Haldun Bayrı, İstanbul: Metis.
- SİNANOĞLU, M. (2009). *Sıbğatullah, İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 37, s. 85). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ŞEBBENDERZADE, (1326). *Tarih-i İslâm*, İstanbul: y.y.
- ŞENER, M. (1996) *Gusül, İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 14, s. 85). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ŞİMŞEK, M. Sait. (2012). *Hayat Kaynağı Kur’an Tefsiri*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- TARAKÇI, M. (2010). *Tahrif, İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 39, s. 422). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- TAŞ, H. (2000). “Halid b. Velid’in Komutanlığı ve Azledilmesi”, *Din ve Bilim Muş Alpaslan Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi* 3/1, 46.
- TEBER, Ö. F. (2008). *Bektaşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*, Ankara: Aktif Yayınları.
- TEZOKUR, M. H. (2007). *Mitoloji*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. 9/2, 53.
- TÜMER, G. , Küçük, A. (1997). *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları.
- USTA, İ. (2015). *İslâm Öncesi Arap Mitolojisi*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları.
- ÜNAL, İ. H. (2016). *Hz. Peygamber’i (sav.) Doğru Tanımanın ve Anlamanın Önemi*, Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan, ed. Aynur Çınar, İzmir: Tibyan Yayınları.

ÖZET

Kur’an vahyini anlamak için vahyin nazil olduğu toplumun kültürel yapısını ve kutsal saydıkları inançları bilmek gerekmektedir. Kutsal, insan için önemli ve belirleyici bir değerdir. Vahiy, hakikati ifade eden kutsaldır. Mitoloji, ait olduğu toplum ve medeniyetin duygu, düşünce, inanç ve dünya görüşüne ait, insanın kutsal olanla ilişkisine etki eden, kutsallaştırılmış hikâyelerden oluşmaktadır. Mitoloji, gerçekliği olmayan sahte, uydurma ve kutsal dışıdır. Hakikat olan vahiy ve mitoloji hep birbiri ile çatışma hâlinde olmuştur. İnsan, kendisini bu çatışmanın ortasında bulmuştur. İlk insan Hz. Âdem’den sonra birçok peygamber, tahrif ve mitoslaştırılan ilâhî vahyi, tashih için gönderilmiştir. Vahiy ve mitoloji hakikati ve olayları açıklama iddiası taşımaktadır. Mekke müşriklerinin “esâtîru’l-evvelîn” dedikleri mitolojidir. Mitoloji, profan ve pagan değer yargısı üretmektedir. Vahiy, ilahi hakikattir. Mitoloji ise beşerî kökeni ve içinde taşıdığı şirk unsurları ile batıldır.

Vahyin nazil olduğu toplumlarda mitolojik unsurlar vahye karşı ileri sürülmüştür. Bu çalışma mitolojinin mahiyetini ele alarak “esâtîru’l-evvelîn” ifadesi bağlamında vahiy, kıssa ve mitoloji ilişkisi üzerinde durmaktadır.

Kur’an, tarihte belli bir zaman ve mekânda yaşayan Mekke cahiliye toplumuna nazil olmuştur. Cahiliye toplumunda vahye ve Hz. Peygamber’e karşı birçok iddia ileri sürülmüştür. İlahi hitabı anlamak için bu cahiliye toplumunun kutsal saydıkları inançların ve bu inanç değerlerin beslendikleri kaynakların incelenmesi gerekmektedir. Çünkü Kur’an, bu iddia, inanç ve değerlerinden bahsetmektedir. Vahye karşı öne sürülen iddialardan bir tanesi de Kur’an’da ayrıntıları ile anlatılan kıssaların, önceki toplumlara ait efsane ve mitolojiler olan “esâtîru’l-evvelîn” ifadesidir. Bu iddiaların kültürel ve inanç temellerinin incelenmesi çalışmamızın sınırlarını teşkil etmektedir.

İnsanın ve evrenin yaratılışı, insanlığın erken dönemlerindeki olaylar, insanın geleceği, ölüm ve ölüm sonrası metafizik hayat, insanın açıklamaya, anlamaya çalıştığı konulardır. Mitoslar da evrenin ve ilk insanın nasıl yaratıldığını, tarihin erken dönemlerinde vuku bulan büyük olayların nasıl meydana geldiğini açıklamaktadır.

Kültür ve uygarlıklar, milli kimliklerini kendi tarihlerinde yer alan mitolojilerle oluşturabilmektedir. Hakikat herkesin uzanabileceği yerde olmasına rağmen yaygın, sevimli ve ilginç olması hasebiyle mitolojiler, ilahi vahyin önüne geçmiştir. Bu durum vahiy ve mitoloji etkileşimi sorununu meydana getirmektedir. Mitoloji, tarih dışı gerçekliği ile vahyi etkisizleştirme, tahrif etme, beşerî düzeye indirgeme işlevi üstlenmektedir. Öyle ki mitolojilerdeki vakıalar, vahiy kaynaklı olmasına rağmen farklı versiyonları ile vahye rakip bir rol üstlenmiş, ehl-i kitabın semavi kitaplarına sızarak tahrif etmeyi başarmıştır. Bu durum son vahiy Kur’an tashih edilerek açıklığa kavuşturulmuştur.

Kur’an vahyinin nazil olduğu toplumda “esâtîru’l-evvelîn” “öncekilerin efsaneleri” denilerek vahye karşı çıkmıştır. Batıda mitoslar vahiy gibi kutsal kabul edilmektedir. İnsanların varlığa ve tarihe bakışlarında mitoslar egemen olunca dinî anlayışları da mitolojileşmiştir. Yaşadığımız çağın inançlarında mitoslar vahiyden daha etkin bir rol almıştır.

Mitoloji bilimi dört kola ayrılmaktadır: 1. Teogoni tanrıların nasıl oluştuklarını, 2. Kozmogoni evrenin nasıl oluştuğunu, 3. Eskatoloji insanın ve evrenin geleceğini, 4. Mitoloji, İlk Çağ insanların bilimsellik öncesi düşsel ve varsayıma dayalı açıklamalarını konu edinip incelemektedir. Mitoloji başta sadece klasik eskiçağ inançlarını isimlendirmek için kullanılırken daha sonra bütün inançları kapsamıştır.

Mit, tarihsel olaylara dayanmaktadır. İnsanın tarih öncesine mitolojik bilgi hâkimdir. 19. yüzyıldan sonra pozitivizm ile birlikte bilgi rasyonelleşmiş deneysel tecrübe gelişmiştir. Ama mitoslar hâlâ kültürel alanda varlıklarını sürmektedir. İnsanın zihinsel bilgi tecrübesini mitolojik çağ, metafizik çağ ve son dönem olarak pozitivist çağ olarak ayırmak mümkündür.

Mitos insan bilincindeki beşerî formlardan oluşmaktadır. Mitoloji, kutsal hikâyelerle vahyin benzeri bir işlevi üstlenmek iddiasındadır. Çünkü mitoslar insan davranışı için model olma ve bu yöntemle yaşama anlam ve değer kazandırma amacı taşımaktadır. Bu algılama şekli, vahyin yerini alarak tarihin mitolojileşerek dinleşmesi, ilahi vahye dayalı İslâm'ın mitolojileşmesi sorununa dönüşebilmektedir. Çalışmamızda kıssa ve mitolojinin mahiyetini, işlevini sonra etkileşim sorununu ele alacağız. Kıssaların tahrif edilerek mitolojileşmesi ve mitolojinin kutsal öykü anlatımı kıssanın yerini alması sorununa değineceğiz. Araştırma konusu nitel ve eleştirel yöntemle ele alınmıştır. Çalışmamızda kıssa ve mitoloji ilişkisi ile ilgili kavramların mahiyeti açıklanacaktır.

Mitoloji ve efsanevi anlatılar, ilâhî vahiy karşısında tarih boyunca gerçeği tahrif ve çarpıtma boyutu ile işlev görmüştür. Kur'an'da insanların ilâhî vahye dayanan önceki toplumların, dinlerini tahrif ettiklerinden bahsetmektedir. Mitolojiler insanın us ve düş gücü ile zenginleştirildiği için ilâhî olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak mitoloji köken itibarıyla kıssalara öykündüğü için "ilâhî öykü" olarak kabul edenler de olmuştur. Mitosların amaç ve işlevleri, kıssaların amaç ve işlevleri ile karışarak, dinin müntesiplerinin düşünce ve yaşantılarına etki etmesi ve ritüel hâline gelmesi mümkündür.

Mit, bir toplumda kabul edilmiş geleneksel yaşam öykülerinin çoğu kez yeniden, daha geniş şekliyle ihtiyaç duyulan form ve biçimle üretilip anlatılmasıdır. Mit, yapısı gereği bu özelliği ile gerçeğe nüfuz ederek hakikati tahrif etme, bozma, parçalama işlevi görmektedir. Tahrif yönüyle mit, evrensel gerçekliği ve vahyi bozma, gücünü kırma, etkisizleştirme işlevi görmektedir. Mitolojinin, insanların mensup oldukları, varlığın ve tarihin gerçekliğini anlatan kıssaları tahrif ettikleri, Kur'an'da açıklanan bir konudur. Efsaneleştirilip mitolojik hâle getirilen kıssalar ise insanı efsunlaştırabilmektedir. İsrailiyyat, tabiin döneminden itibaren, tefsirde bir dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Birçok mitolojik unsur, Kur'an kıssalarının açıklamalarında sanki olay yerindeymiş gibi aktarılmıştır. Bu yöntemle İslâm kültürüne mitoslar aktarılmış ve bu sebeple birtakım İslâmileştirilmiş mitoslar ortaya çıkmıştır.

SUMMARY

In order to understand the revelation of the Qur'an, it is necessary to know the cultural structure of the society in which the revelation was revealed and the beliefs they consider sacred. It is an important and decisive value for holy people. Mythology, on the other hand, is false, fabricated and profane without reality. Revelation, which is truth, and mythology, which has no reality, have always been in conflict with each other. Man has found himself in the middle of this conflict. Revelation and mythology both claim to explain the truth. Mecca is the mythology that the polytheists called "Esaritul evvelin". Mythology produces profane and pagan value judgments. Revelation is divine truth in its nature. Mythology, on the other hand, is superstitious with its human origin and elements of polytheism it carries. In societies where revelation was revealed, mythological elements were put forward against revelation.

This study deals with the nature of mythology and focuses on the relationship between revelation, parable and mythology in the context of the expression of “Esatirul evvelin”.

The Qur’an was revealed to the Mecca ignorance community, who lived at a certain time and place in history. Revelation in the society of ignor. Many claims have been put forward against the Prophet. In order to understand the Books from god, it is necessary to examine the beliefs that this ignorance society considers sacred and the sources from which these belief values are fed. Because the Qur’an talks about this claim, belief and values. One of the claims put forward against the revelation is the expression “esâtiru’l-evvelin”, which is the legends and mythologies of previous societies, of the stories described in detail in the Qur’an. Examining the cultural and belief bases of these claims constitutes the limits of our study.

The creation of man and the universe, events in the early stages of humanity, the future of man, death and metaphysical life after death are the subjects that man tries to explain and understand. Myths also explain how the universe and the first man were created, and how the great events that took place in the early periods of history took place.

Cultures and civilizations can form their national identities with the mythologies in their own history. Although the truth is within everyone’s reach, mythologies have preceded divine revelation because they are common, lovable and interesting. This situation creates the problem of revelation and mythology interaction. Mythology, with its ahistorical reality, undertakes the function of neutralizing, falsifying and reducing it to the human level. So much so that, although the myths originated from revelation, they played a rival role with their different versions, and managed to infiltrate and falsify the heavenly books of the people of the book. This situation has been clarified by amending the last revelation, the Qur’an.

In the society where the revelation of the Qur’an was revealed, “esâtiru’l-evvelin” was called “the legends of the previous ones” and the revelation was opposed. In the West, myths are considered sacred like revelation. When myths became dominant in people’s view of existence and history, their religious understandings were also mythologized. In the beliefs of the age we live in, myths have taken a more active role than revelation.

Mythology is divided into four branches. 1. Theogony examines how the gods came into being, 2. Cosmogony how the universe came into being, 3. Eschatology about the future of man and the universe, 4. Mythology, the pre-scientific imaginary and hypothetical explanations of ancient people. While mythology was used to name only classical ancient beliefs, it later covered all beliefs.

The myth is based on historical events. Mythological knowledge dominates the prehistory of man. After the 19th century, information rationalized experimental experience developed with positivism. But myths still exist in the cultural field. It is possible to distinguish the mental knowledge experience of man as the mythological age, the metaphysical age and the positivist age as the last period.

Myth consists of human forms in human consciousness. Mythology claims to undertake a function similar to revelation through sacred stories. Because myths aim to be a model for human behavior and to add meaning and value to life with this method. This way of perception can turn into the problem of mythologizing history by taking the place of revelation, and mythologizing Islam based on divine revelation. In our study, we will discuss the nature and function of the story and mythology, then the problem of interaction. We will address the problem of mythologizing and distorting the stories and replacing the mythological storytelling of the anecdote. The research subject was handled with a qualitative and critical method. In our study, the nature of the concepts related to the relationship between parable and mythology will be explained.

Mythology and legendary narratives have functioned in the face of divine revelation throughout history with the dimension of falsifying and distorting the truth. In the Qur'an, it is mentioned that people distorted the religions of previous societies based on divine revelation. It is not possible to say that the myths are divine because human beings are enriched with reason and imagination. However, there were also those who accepted it as a "divine story" since mythology imitates parables in its origin. It is possible for the purpose and functions of the myths to be mixed with the purposes and functions of the stories, to influence the thoughts and lives of the followers of religion and to become a ritual.

Myth is the production and retelling of traditional life stories accepted in a society, often again, in a larger form and in the needed form. With this feature of its nature, myth functions to falsify, distort and fragment the truth by penetrating the truth. With its falsifying aspect, myth functions to disrupt the universal reality and revelation, to break its power, to neutralize it. It is a subject explained in the Qur'an that mythology distorts the stories that people belong to and that describe the reality of existence and history. Stories that have been mythologized and mythologized can enchant people. Israiliyyat has been used as a filling material in tafsir since the Tabi'i period. Many mythological elements are conveyed in the explanations of the stories of the Qur'an as if they were at the scene. With this method, myths were transferred to Islamic culture and therefore some Islamized myths emerged.